

JUBILEUMNUMMER

MENS

en Wereld

Hij zal er ontstemd over zijn, dat dit rubriekje in het jubileumnummer aan hem gewijd is. Hij moet het dan maar niet lezen.

Neen, om eigen roem of eer, om populariteit, is dr. J. P. van Praag het niet begonnen en doet hij het niet. Van grote aktiviteit, voortkomend uit een diep minderwaardigheidsgevoel, de motor in zovelen, is geen sprake. Zelden zal men een zo harmonisch, evenwichtig, van eigen kunnen en grenzen overtuigd man ontmoeten. Zelden ook een man op wie het woord belangeloos zo sterk van toepassing is. Bescheiden is hij niet in de zin van valse of deemoedige bescheidenheid, de gewone dekmantel van heerszucht. Hij is zich bewust van zijn waarde en zijn alles beheersend verantwoordelijkheidsbesef draagt hem op te handelen, te denken, te organiseren, te bezielen.

Denkt men eens na over de eigenschappen van waarlijk grote mannen en vrouwen, dan blijkt altijd dat een gelukkige combinatie van vele eigenschappen, die zo min mogelijk ongunstige keerzijden vertonen, tezamen vereist zijn. En dat hij een groot man is daarvan zijn niet alleen zijn geestverwanten overtuigd, maar allen die, al was het maar korte tijd, met hem te maken hebben. En welke eigenschappen vertoont hij dan? Een ontzagwekkende aktiviteit, mogelijk door een onverwoestbare gezondheid; een zeldzame intelligentie, die in een oogwenk de kern van elk probleem beseft; een concentratievermogen zonder weerga, waardoor nooit de oplossing van een probleem vertroebeld wordt door nawerking van het vorige; sterk gevoel voor humor, de grote verzoenende macht in het leven, die behoedt voor fanatisme; volstrekt gebrek aan egoïsme.

En deze man die, als hij het gewild had, zeker in vier takken van wetenschap tot de hoogste sport had kunnen opklimmen, die, als hij het gewild had, een groot staatsman had kunnen zijn, is voorzitter van het Humanistisch Verbond. Hij zwoegt, denkt, spreekt en schrijft voor en over het humanisme.

Een krematie of een begrafenis — hij kan het codicil best vergeten — is een veel te late, sombere en verdrietige plechtigheid om onze grote bewondering eens te uiten.

Hoe was het ook weer? Hoe zal het zijn?

Hoe was het ook weer tien jaar geleden?

Eerst waren er twee, toen twintig, toen tweehonderd, toen tweeduizend. Dat was in ruim één jaar.

Er ging een schok door buitenkerkelijk Nederland. Hier werden nieuwe uitzichten geopend! Een deel van het ongodsdienstige volksdeel dat eerst niets geweest was, werd iets, kreeg een eigen gezicht. Deze emancipatie was misschien het belangrijkste wat de zich snel ontwikkelende humanistische beweging tot stand bracht. Duizenden werden er door gegrepen en beziel.

Het niet-godsdienstige humanisme kreeg een eigen plaats in Nederland. Het kreeg een organisatorische vorm en een geestelijke inhoud. Het werd erkend, ook daar waar het bestreden werd als een zelfstandige faktor; en een faktor die meettele in het geestelijk leven. Daar was een zeer doelbewuste toewijding voor nodig, een weloverwogen standpuntbepaling en een onbeperkt beroep op het elan van zeer velen. Vanzelf is het zeker niet gekomen. Men moet een tijd terug gaan, voordat men stuit op zulk een hardnekkige, geestelijke worsteling op een dergelijk plan. Maar zo werd het schijnbaar onmogelijke mogelijk. Tezamen schiepen wij een eigen levenssfeer, althans in beginsel.

In beginsel ja! Want in de praktijk was ons werk nog maar gebrekkig. We brachten een stukje bezinning tot stand, een begin van eigen stijl en gemeenschaps-

vorming, een aanloop tot praktisch humanisme. Maar wellicht kon het in tien jaar nog niet meer zijn, ondanks alle inspanning en toewijding. Maar ook zo heeft dit humanisme al zeer veel betekend voor zeer velen. Daarvan getuigen brieven, gesprekken en blikken van verstandhouding. Daaruit putten we de volharding om door te gaan niet alleen, maar ook nieuwe wegen te verkennen. Omdat wij weten dat ons werk iets is gaan betekenen, wat ook de tekortkomingen nog zijn, en wel moeten zijn. Dat is het óók wat wij bedoelen als we spreken van een eigen plaats.

Maar het humanisme kreeg ook een eigen aard. Het werd van intellectueel en artistiek beginsel tot alomvattende levensovertuiging, van leer voor een elite tot richtsnoer voor het dagelijks leven, van individualistisch sociaal, van beschouwelijk persoonlijk. Het behield echter zijn uitgangspunt in de eerbiediging van de mens. Daarmee stelde het zich tegenover de bedreiging der menselijkheid door sleur, zelfzucht, fanatisme en machtslust in een gemechaniseerde en onsamenhangende maatschappij. Als antwoord op deze bedreiging heeft het zijn moderne vorm gekregen. Want het moderne humanisme is niet ontstaan achter de schrijftafel, maar midden in het moderne leven, in het bedrijf, in de politieke strijd, in het huisgezin, in de kampen. Dat bepaalde zijn eigen aard.

(Vervolg op pag. 2)

Hoe was het ook weer?

(Vervolg van pag. 1)

Als konsekwent humanisme is deze levensovertuiging duidelijk onderscheiden van het geloof, dat in bijzondere openbaring zijn uitgangspunt vindt. Het komt op voor eigen goed recht als een volwaardige levensovertuiging, gebaseerd op waarachtige verontrusting, ernstige bezinning en oprechte toewijding. Het kan niet verdragen dat zijn aanhangers in hun eigen levensfeer worden belemmerd en beknot. Het is zonder agressiviteit, vastberaden in zijn verweer en maakt er aanspraak op zijn bijdrage te leveren aan het geestelijk leven van deze tijd.

Maar niet iedere ongodsdienstigheid is principieel humanisme. Ongodsdienstigheid zonder meer, kan ook nihilisme zijn, geestelijke kleurloosheid. Het mist een hecht fundament voor de eerbiediging van de mens, ook al koestert het wel deel-overtuigingen omtrent kunst en wetenschap, politiek of gezin. En juist om dat fundament voor de menselijke waardigheid is het in het moderne humanisme begonnen. Dat bepaalt zijn eigen aard. Het kan de verschrikkingen van onze tijd niet vergeten en het gelooft niet dat weerstand daartegen effectief mogelijk is zonder een bezielende levensovertuiging.

Verzuiling?

De moeilijkheid met het nihilisme bleek in de afgelopen tien jaar vaak te zijn, dat het zich voordoet als afkeer van „dogmatiek” of van nieuwe „bindingen”. Die afkeer van dogmatiek heeft het met het humanisme gemeen. Alleen, dat houdt niet in, dat dit humanisme daarom geen uitgangspunten erkent, die het voor wezenlijk houdt. Dat is niet alleen een eis van praktische verstandhouding, maar ook een voorwaarde voor konstruktieve activiteit. Zelfs de wiskunde kan het niet geheel zonder uitgangspunten stellen. Zo heeft men ook in de vormgeving van het moderne humanisme de simpelste grondslagen vastgelegd, maar ook niet meer dan dat.

Maar nieuwe bindingen heeft het stellig gebracht. Bindingen die juist samenhangen met de verwisseling van studeerkamer en atelier voor de samenleving der mensen. Daarvoor heeft het mede-verantwoordelijkheid aanvaard. Is dat een gevaar in een maatschappij die aan ontbindingsverschijnselen te gronde dreigt te gaan? Betekent dat verzuiling? Neen, voor zover het hebben van een overtuiging geen verzuiling betekent. Neen, voorzover praktische activiteit op het terrein van de levensovertuiging geen verzuiling betekent. En daarbuiten heeft het humanisme geweigerd toe te geven aan apartheid en hokjesgeest, tenzij het daartoe in een enkel uitzonderlijk grensgeval gedwongen werd.

Eén ding is langzamerhand tot tallozen gedrongen: het is goed dat de humanistische beweging er is: er wordt goed werk gedaan. Soms denkt men daarbij aan het humanisme als emancipatie-beweging, als vormgeving van de strijd om gelijkgerechtigdheid, soms aan de praktische arbeid: het zich geleidelijk ont-plooiende geestelijke en wetenschappelijke werk, dat nieuw vertrouwen en nieuwe kracht schonk aan tallozen. Maar de humanisten voelen dat „kompliment” als een hoon, wanneer zij die geestelijk naast hen staan, er de vrijheid aan ontnemen anderen te laten ploeteren en zwoegen, en eigen tijd en geld te onthouden aan de gemeenschappelijke zaak: aller zaak! Want daarbij kan niemand gemist worden.

Een tienjarig jubileum is een willekeurig moment. Maar het ontleent zijn betekenis aan de gelegenheid die het biedt tot hernieuwde bezinning op ieders verantwoordelijkheid. Tallozen hebben hun beste krachten geofferd, letterlijk geofferd, voor deze zaak. Dat legt verplichtingen op. Van de wijze waarop hun werk wordt voortgezet hangt af hoe de volgende tien jaar zullen zijn.

Hoe zal het zijn?

Het Humanistisch Verbond is geen kleine organisatie meer. Het is ook niet meer een pas begonnen experiment. Het heeft in toenemende mate te beantwoorden aan de verwachtingen die het zelf gewekt heeft. Wat waren dat voor verwachtingen? Dat het iets zou betekenen in het leven der mensen en in de ontwikkeling der volksgemeenschap. Daartoe moet het eerst zelf iets zijn: het moet in zijn gemeenschappen ten volle een geestelijk tehuis kunnen bieden, niet alleen aan de beschouweliijken, maar ook aan hen die niet tot beschouwing geneigd zijn. Het moet ont-plooiingsmogelijkheden bieden aan hun activiteiten hun behoefte aan verbondenheid; het moet ze niet aan hun lot overlaten in hun vreugde en hun leed, in hun gezin en hun eenzaamheid.

Maar er moet ook iets van uitgaan. Humanisme is geen ding voor eigen gebruik alleen.

Een der hoogtepunten tijdens de afgelopen tien jaar was het internationale humanistische kongres in augustus 1952 te Amsterdam. Dr. Julian Huxley sprak in de aula van de gemeentelijke universiteit de openingsrede uit. Luisterend op de eerste rij v.l.n.r. dr. J. P. van Praag, mevrouw H. A. Polak-Schwarz en J. Bijleveld, hoofdbestuurders van het Humanistisch Verbond.

Het richt zich tot allen die er van gediend zijn: intellectuelen en kunstenaars, middenstanders en arbeiders. Het stelt een idee aan de orde, die inspireert en verrijkt, het peilt diepten waaruit de scheppingskracht gevoed wordt, maar het verleent ook zin aan een leven van nuchtere arbeid, het opent perspectieven voor de mens die in organisatie en techniek gevangen is. Maar alleen als de humanisten dit waar maken, door hun elan, bekwaamheid en vindingrijkheid. Het humanisme doet niets als de humanisten het niet doen.

Zij moeten de wegen ten einde gaan en nieuwe wegen inslaan. Zij moeten zijn als een zuurdesem dat de samenleving gisten doet. Als het zout flauw wordt, waarmee zal men dan zouten? Zijn zij bereid om hun willen, voelen en denken in te spannen, om zich af te vragen of zij iets uitdragen van dat wat zij belijden? Dienen zij naar vermogen de idee van het humanisme, in hun gezin, in hun werk, in hun politieke organisatie, in hun vakbond, in dorps- en buurthuis, in ontwikkelings- en vormingswerk, in maatschappelijke arbeid, in eenvoudige menselijke verbondenheid?

De „moeite” waard

Hoe zal het zijn? De vraag loopt uit in een andere vraag: „Wat zullen de humanisten doen?” Daar is geen antwoord op. Het humanisme zal een bron van vernieuwing zijn, een centrum van geestelijke emancipatie, een brandpunt van alomvattende activiteit – want dat kán het zijn! – als tenminste de humanisten niet lauw zijn. Daarom is er geen antwoord op die vraag. Omdat dat antwoord pas gegeven kan worden in de persoonlijke beslissing van ieder afzonderlijk.

Daar is verder geen onderwerp voor een jubileumartikel. Daarin moet men volstaan met te constateren: meer dan tienduizend leden in tien jaar. Tienduizend mogelijkheden. Tien jaar geleden waren het er tweehonderd, daarvoor twintig, daarvoor twee...

Zij hebben het aangedurfd – het is nog steeds de „moeite” waard.

J. P. VAN PRAAG

Tien jaar Humanistisch Verbond

Hij die de kranten en de weekbladen volgt moet soms wel denken dat ongeveer tien jaar geleden alles is begonnen. Tweede lustrum van de K.V.P., tien-jarig bestaan van het Gemene Best, tien jaar Humanistisch Verbond, tien jaar Verenigde Naties, tien jaar dit, en tien jaar dat. Het heeft blijkbaar in de duistere oorlogsjaren aan geestkracht en idealisme niet ontbroken om te bouwen en te vernieuwen.

En nu wordt er herdacht en teruggezien; gehoopt, verwacht en geluk gewenst. U weet hoe het is in de wereld. De man die bij talloze jubilea de feestredes heeft aangehoord en heeft verklaard dat hij, als het zover is, er niet van weten wil, is toch verguld als bij zijn jubileum waardering blijkt. Grootmoeder, die niets aan haar verjaardag, „wil doen”, is diep teleurgesteld als men, zoals zij gevraagd heeft, geen notitie van haar verjaardag neemt. Het ligt de meeste humanisten niet, het festijn om het eerbetoon, het prijzen en de tevredenheid dat zij het zo ver gebracht hebben.

En nu is het Verbond tien jaar oud en er zal geluk gewenst worden en er komen bloemen en donkere pakken en telegrammen en dat is niet verkeerd, want wat zou het kaal zijn en onbevredigend als er niets bijzonders gebeurde. Op de vraag of het H.V. tevreden mag zijn, moet het antwoord zijn: neen. Op de vraag of er iets bereikt is, luidt het antwoord: ja, wel iets.

Er zijn een 10.000 leden, maar het hadden er 50.000 moeten zijn. Er zijn een 50 geestelijke verzorgers, die zwoegen om geestelijke nood te lenigen, maar er moesten er honderden zijn, als men ziet hoe nodig het werk is. Er wordt bij V.A.R.A., Wereldomroep en A.V.R.O. gastvrijheid genoten, maar er zou een humanistische omroep moeten zijn. Er is een konferentie- en vakantieoord op de Veluwe, maar iedere gemeenschap moest een eigen gebouw hebben als centrum van de activiteiten.

Elke gemeenschap kent enkelen die bijzonder veel werk verzetten, maar de muren van lauwheid zijn hoog en sterk. Er is een begin van een internationale humanistische organisatie, die enkele tienduizenden aanhangers telt, maar het zouden er miljoenen moeten zijn. De offervardigheid van een grote groep is eerbiedwekkend, maar de meeste leden van het H.V. denken er niet aan de kontributie te betalen die, op grond van hun inkomen, van hen verwacht wordt.

Het H.V. is opgericht om te strijden tegen een geest van nihilistische vervlakking, om het leven zin en waarde te geven, niet om te strijden tegen kerk en godsdienst. Maar hoe langzaam en schoorvoetend wordt dat ingezien, veelal nog niet geloofd? En, het meest bedroevende punt van al, er zijn tienduizenden en tienduizenden die zich humanist noemen, die het eens zijn met de beginselverklaring, maar die afzijdig blijven en de kleine groep al het werk laten doen, dat ook hun ten goede komt.

Het Verbond? Is te rood, te liberaal, te weinig strijdbaar, te weinig bezinnend, te religieus, te rationalistisch, te sektarisch, te open, te... Alsof ooit iemand is toegetreden tot een beweging, partij of vereniging waar men het in alle opzichten mee eens is.

Nee, dit alles is beslist geen gelukwens waard. Maar in onze negende symfonie mogen ook opgewekter klanken gehoord worden. Tientallen sprekers bereizen het land om in de 80 gemeenschappen van het Verbond bezinning en inzicht te brengen. In de arbeiderskampen werken, onder leiding van twee door het H.V. aangestelde leiders, talrijke vrijwilligers om de bewoners, die dat wensen, geestelijke steun te

verlenen, zodat zij beseffen dat zij niet volslagen alleen staan. Vele patiënten in een aantal ziekenhuizen en sanatoria kunnen, als zij willen, spreken met vrijwillige ziekenbezoekers. In vier steden zijn, in samenwerking met Humanitas, Bureaus voor Levens- en Gezinsmoeilijkheden gesticht, die zegenrijk werk verrichten. In Delft kunnen studenten kollege krijgen van Prof. Libbe v. d. Wal, die naast de etiek de humanistische problematiek doceert.

Voor hen die zich interesseren voor de humanistische problematiek is het drie-maandelijkse tijdschrift „Rekenschap” gesticht. In de zomerscholen worden konferenties belegd waar wijsgerige en maatschappelijke problemen, in onderlinge discussie, worden besproken. In het konferentieoord „De Ark” kunnen humanisten vakantie vieren en aan bijeenkomsten deelnemen. Een aantal zomerkampen, gevarieerd naar leeftijd, schept de gelegenheid om en met geestverwanten in de vrije natuur te verkeren. Jongeren zijn verenigd in de H.J.G., terwijl ook de H.J.B. de vleugels begint uit te slaan.

Er is in volksvertegenwoordiging, in Nederlands Gesprek Centrum, in pers en in lagere bestuursorganen een voortdurende strijd gaande om op te komen voor de gelijkberechtiging van humanisten. Er zijn een groot aantal rapporten

waarin men kan lezen hoe humanisten over een groot aantal problemen denken. Een veertien-daags orgaan geeft commentaar op actuele gebeurtenissen. Beknot men de rechten van het humanisme opvallend, dan uit zich een hartverheffend protest tegen aanranding van de menselijke waardigheid, zoals bleek uit de manifestatievergaderingen in Den Haag, Groningen en Hengelo, belegd in februari '54. En van dit alles was in 1946 geen sprake. Onkerkelijken waren niets, hadden niets en werden als niets beschouwd, zij waren alleen een steeds groeiend cijfer bij de volkstellingen.

Het Verbond is er; het komt op voor de rechten van hen die ongodsdienstig zijn, het wil de humanistische levensovertuiging uitdragen en vorm geven, het wil de problematiek verdiepen en overal het respect voor de menselijke waardigheid doen toenemen. Het tracht voor ontelbaren het menselijk leven inhoud, waarde en richting te geven. En dit is een gelukwens overwaard.

Tien jaar is er gearbeid en gezwoegd; iets is er wel bereikt. Onze gelukwens is voor alles een belofte om voort te gaan, niet alleen voor nu, maar vooral voor latere geslachten.

B.

VIJF KWATRIJNEN

I

*Reis de aarde rond, treed in tot alle poorten,
vraag feiten, zoek hun oorzaak, schift hun soorten;
keer wétend weer – één ding onthult uw waan:
uw vaders sterfbed of uw zoons geboorte.*

II

*Geen aards geluk dan met verdriet bezwaard. –
Maar wie zijn groot leed als een gave aanvaardt,
ziet hoe te nacht in regenboog van tranen
d' eeuwige vreugde glimlacht over de aard.*

III

*De rozen, die als vorm-geworden geuren
buigend hun trossen naar mijn venster beuren,
zijn mest geweest en lichaam, berg en beek,
en worden grond en gras eer 't jaar gaat treuren.*

IV

*Wetmatig wentlen op het kosmisch bal
zon, aarde en sterren door heemlen hal.
En gij zoudt wetteloos zijn en vrij-willig:
menselijke wanklank in 't melodisch Al?*

V

*Hoe hoger 'k schouw, hoe dieper 'k in mij delf:
mijn denkvet is de wet van 't stergewelf.
Doorijld ligt nu wat schijnscheidt ruimte en rede:
des hemels zonnen wentlen in mijzelf!*

GARMT STUIVELING

Uit: Wordend kristal (Em. Querido, Amsterdam)

Humanistische toespraken voor de radio

Reeds voordat de oprichting van het Humanistisch Verbond een feit was, vonden er in de rubriek Geestelijk Leven, ingesteld door de V.A.R.A., humanistische uitzendingen plaats. Deze rubriek was er vanaf de eerste uitzending van de V.A.R.A. na de oorlog, d.w.z. 20 januari 1946. Op die zondag sprak Garnt Stuiveling over „Coornhert”. Het is merkwaardig te bedenken dat deze tekst in 1940 nog verboden was geweest (vóór 10 mei!). Een week later sprak onze tegenwoordige algemene voorzitter dr. J. P. van Praag over „Waarvoor leven wij?” Op 10 februari volgde dr. D. Loenen en de dag, waarop het Verbond werd opgericht, sprak opnieuw Stuiveling in de aldus gestarte zondagochtenduitzendingen van de rubriek „Geestelijk leven”.

Het lag voor de hand, dat een week later de pas gekozen algemene voorzitter van het Verbond, prof. mr. H. R. Hoetink het woord voerde, verheugd, dat de V.A.R.A. gastvrijheid verleende aan humanistische sprekers. In die eerste tijd na afloop van de oorlog, toen het midden van de vele nieuwe bewegingen en stromingen zo moeilijk was het blijvende van het tijdelijke te scheiden, heeft de V.A.R.A. een goede toekomstblik gehad.

De eerste weken na de oprichting van het Verbond werden er overal in het land plaatselijke manifestaties gehouden. Die in Amsterdam, op 6 maart 1946, kreeg een extra-uitzending; sprekers waren de door ons allen betreude prof. dr. H. J. Pos en Garnt Stuiveling.

Na deze start zijn in de loop der jaren behalve de meer en meer bekend wordende afwisselende zondagtoespraken, telkens de hoogtepunten van het Humanistische Verbondsleven aan de orde geweest: de nieuwjaarsbrieven vanwege het hoofdbestuur, de jaarkongressen (ook van „Humanitas”), het eerste internationale humanistisch kongres in Amsterdam (1952). Er waren ook toespraken in serie zoals: de humanist met betrekking tot de natuur, de volksonwikkeling, de arbeid, de maatschappij, het gezin; de serie „Van Zon en Zomer”, „Grote humanisten uit ons verleden”, „Menselijke verhoudin-

gen”, „Goethe” (vier lezingen ter herdenking van zijn geboorte in 1749), „Hoe denkt ons volk” en „De kleine vreugden des levens”.

Op 3 oktober 1943 verscheen voor de eerste keer „Het Woord van de Week”, naar aanleiding van de vele verzoeken om de tekst der toespraken verkrijgbaar te stellen. De uitgave bleek inderdaad in een behoefte te voorzien en tot op heden verschijnt elke week een nummer. Van tijd tot tijd werd een aantal radiotoespraken gebundeld en gepubliceerd.

Langzamerhand begonnen ook andere radioverenigingen aandacht te besteden aan humanistische uitzendingen. In enkele series toespraken, opgezet door de V.P.R.O. over onderwerpen uit het geestelijk leven, spraken humanisten. Op verzoek van de Wereldomroep vindt sinds enige jaren één keer in het kwartaal een uitzending plaats, waarin behalve een toespraak ook gebeurtenissen en feiten uit de humanistische kring door de mikrofoon komen. Kontakt met de A.V.R.O. leidde aanvankelijk tot enkele uitzendingen; na enige tijd van onderbreking wordt thans op geregelde tijd door de A.V.R.O. een humanistische toespraak uitgezonden.

Terugkijkend op de tien jaren, waarin humanistische toespraken door de radio hebben geklonken, valt te constateren, dat deze toespraken vele en aandachtige luisteraars hebben. Deze uitzendingen blijken in een behoefte te voorzien. Het geestelijke leven in Nederland is immers rijker geschakeerd, dan dat alleen godsdienstige uitzendingen dat leven in voldoende mate zouden kunnen bevredigen. Niet alleen de sterke groei van het Humanistisch Verbond maakt dit duidelijk, maar ook en vooral de zekerheid, dat een nog veel en veel groter aantal mensen dan in het Verbond zijn verenigd, voor hun geestelijke leven deze toespraken niet graag zouden missen. Zij allen zullen, terecht, de niet-konfessionele radioverenigingen dankbaar zijn, dat zij hun taak in deze verstaan.

B. C.

De betekenis van het Humanistisch Thuisfront

Het is een goede gedachte om in het jubileumnummer van „Mens en Wereld” ook de andere humanistische organisaties even aan het woord te laten. Wij maken daar met dankbaarheid gebruik van. Moge dit woord dan beginnen met een hartelijke felicitatie aan het jubilerende Humanistisch Verbond! De betekenis van de oprichting van het Humanistisch Verbond, nu tien jaren geleden, voor het Thuisfront is duidelijk. Zonder het Humanistisch Verbond zou er wellicht toch een Thuisfront zijn gekomen, maar het is nu de vraag of dat dan een Humanistisch Thuisfront zou zijn geweest. Door de oprichting van het Humanistisch Verbond is immers met grote nadruk het humanisme als bron van geestelijke verzorging gesteld en daarmee was meteen de basis aangegeven voor alle organisaties die in buitenkerkelijk Nederland met geestelijke of pedagogische arbeid wilden beginnen. Waarschijnlijk

is daarmee een historisch keerpunt gebracht in de onderlinge verhouding van de verschillende bevolkingsgroepen in Nederland.

Het Humanistisch Thuisfront nu heeft de verzorging van de militairen op zich genomen in de ruimste zin des woords. Het is dus een dienende organisatie. Het Thuisfront poneert als zodanig geen geestelijke stellingen, het propageert ze ook niet, het humanisme is voor ons niet een zaak van verkondiging of propaganda, het is de geestelijke basis van de motivering voor ons verzorgingswerk. Het Thuisfront verricht zijn werk dus uit humanistische motieven en ontwikkelt een methodiek in zijn werk die humanistisch verantwoord dient te zijn. Deze motieven vindt men terug in de humanistische kernbegrippen: menselijke autonomie, vrijheid, verdraagzaamheid, eerbied voor het leven en de mens.

Het Thuisfront is geen militaristische of mili-

taire organisatie. Het kiest niet vóór of tegen het militarisme, niet vóór of tegen het militaire apparaat. Het gaat bij het werk van het Thuisfront om de mens in de militair. Jonge mensen worden opgeroepen tot de militaire dienst, ze ondervinden daardoor bepaalde moeilijkheden, de bedoeling van het Thuisfront is deze jonge mensen te helpen in hun moeilijkheden.

Het werk van het Thuisfront zal velen bekend zijn. In de allereerste plaats zijn daar onze militaire tehuizen in Amersfoort, Asselt en Nunspeet, daarnaast ons Vormingscentrum, gedurende twaalf weken per jaar in „De Ark” te Nunspeet.

Dat dit werk de interesse heeft van vele militairen is ook bekend. Onze militaire tehuizen zijn als regel zeer goed bezocht, ons Vormingscentrum is steeds volgeboekt.

Misschien mag ik enkele citaten plaatsen uit de brieven die we krijgen van de deelnemers van ons Vormingscentrum, waar dus bijeenkomsten van vier dagen worden gehouden:

„Eigenlijk is het jammer, dat het maar vier dagen zijn, vier dagen „geestelijke verzorging” in één jaar is heel weinig, want zo beschouw ik deze bijeenkomst als een soort geestelijke verzorging, want wat in de militaire dienst G.V. wordt genoemd is G.V. voor de godsdienstige militair en spruit dus voort uit de godsdienst, maar G.V. voor de buitenkerkelijke soldaat bestaat niet, helaas.”

„Ik heb hier echter een, voor mij, totaal nieuwe vorm van besprekingen ontmoet, die mij buitengewoon aantrok. Om op deze wijze met z'n allen over een bepaald onderwerp te discussiëren waardoor bij elk individu zelfstandige gedachten worden gewekt, die hij dan zelf moet uitspreken. Dat was voor mij de grote aantrekkelijkheid van deze bijeenkomst. Ook heb ik mij gedurende deze dagen een totaalbeeld kunnen vormen omtrent de gedachtengang die zich bij een humanist voltrekt. En ik moet zeggen, dat deze humanistische gedachten zeer tot mij spreken.”

„Als laatste wil ik dan dit schrijven dat ik mijn vrienden, die ook geen geloof aanhangen, zal aanraden als er weer zo'n bijeenkomst is, er beslist heen te gaan.”

„De bijeenkomst is m.i. in zoverre zinvol geweest, dat velen hier tot waarlijke rust gekomen zijn. De sleur die het militaire leven meebrengt heeft m.i. door de konferentie een grote onderbreking ondergaan. Ik meen mezelf wel betrap te hebben dat ik ook deelgenoot van deze sleur ben geworden. Ik denk in dit verband aan het bij elke voorkomende gelegenheid op het bed liggen; iets wat ik voor mijn militaire diensttijd nooit gedaan zou hebben en hopelijk ook niet als ik eenmaal weer „burger” ben. Het is daarom dat ik meen, dat deze bijeenkomst, als het ware, een springplank vormt voor het weer terugkomen in het normale burgerleven.”

Deze citaten vormen meteen een aanleiding tot de laatste opmerking:

Waarom nog steeds geen humanistische geestelijke verzorging in het leger? Hebben de buitenkerkelijke militairen geen recht op eigen geestelijke verzorging?

Twijfelt men aan de waarde van humanistische geestelijke verzorging?

Wat meent men dan dat de waarde is van een godsdienstige verzorging van jongelui die niet godsdienstig zijn en niet willen zijn?

Nu de humanistische organisaties in Nederland ongeveer tien jaren bestaan en ons werk zijn waarde heeft bewezen, mag met recht het woord klinken: „Regering, erken de waarde en het recht van een humanistische geestelijke verzorging ook voor militairen.”

H. LIPS

Dit is het „praktisch humanisme”

„Door dit werk maakt het tienjarig Verbond ernst met de menselijke verbondenheid, die een van de hoekstenen van het humanisme vormt.”

(Brochure tien-jarig bestaan)

Het meest pieker ik nog over de vraag, hoe ik straks, als ik weer thuis ben, de schoonmaak aan zal kunnen...”

De zon schijnt door de hoge ramen van de ouderwetse ziekenzaal onbelemmerd naar binnen, een prille februari-zon door bomen met nog helemaal kale takken. Ja, denkt de bezoeker, dit is de tijd dat je als moeder in een groot gezin aan de schoonmaak gaat denken, in de hoop dit jaar nu eens „lekker vroeg” met alles klaar te zijn. Nee, dat zal deze zieke huisvrouw nu niet beschoren zijn. Ze zet een breed gesprek op over de eisen van die schoonmaak in dit speciale gezin en samen zoeken ze naar mogelijkheden van enige hulp, straks.

Later, als de bezoeker naar huis fietst, schiet haar het gesprek te binnen dat ze op de laatste bijeenkomst van ziekenhuis- en sanatoriumbezoekers hadden gevoerd. d'Angremond, de centrale geestelijke raadsman van het Verbond, gaf zijn cursus en één van de deelnemers vertelde over een bijzonder moeilijke taak, die zij in een sanatorium had. Een nog

Kinderuitzending, ook een stuk praktisch humanisme.

jonge man, die jarenlang ziek was geweest, zou waarschijnlijk niet langer dan een paar maanden meer leven en plotseling was in een gesprek met de bezoeker, die hem geregeld bezocht, door de houding van de wat sarkastische droog-komiek, waarin zij hem altijd ontmoette, de nood en de angst om wat hij niet kon aanvaarden, heengebroken.

Ze hadden op de cursus lang met elkaar gesproken over de mogelijkheden van humanistische geestelijke verzorging in een dergelijke moeilijke situatie – ja, dat was nog wel weer even wat anders dan die schoonmaakproblemen van daarnet. En toch...

In de tien jaren dat het Verbond bestaat, heeft, dat kan men rustig zeggen, de bewustwording van de grote, centrale taak welke er ligt op het terrein van het z.g. Praktisch Humanisme, een keerpunt betekend. Dat de menselijke verbondenheid één van de hoekstenen van het humanisme vormt, zoals hierboven wordt aangehaald, is een waarheid waarvan men tien jaar geleden, bij de oprichting van het Verbond, ongetwijfeld reeds overtuigd was. Maar wat het zou betekenen om met deze stelling ernst te maken, om er de konsekventies voor het Verbond in de bestaande samenleving uit te trekken en om de vormen te vinden welke een realisering mogelijk moeten maken – daarvan heeft men zich in den beginne geen beeld kunnen vormen. Nu, na tien jaar, en met name in de laatste vier jaar, de eerste fundering van dit nieuwe werk gelegd is, wordt het duidelijk hoe enorm verstrekkend de op-

Ongeveer 60 raadslieden zijn thans betrokken bij de geestelijke verzorging in arbeiderskampen en strafgestichten, bij het werk in de bureaus voor Levens- en Gezinsmoeilijkheden, ziekenhuizen, sanatoria en als plaatselijk geestelijk raadsman.

In 26 gevangenissen en huizen van bewaring wordt humanistische geestelijke verzorging gegeven.

In 22 arbeiderskampen werken geestelijke raadslieden van het Verbond.

In zestien plaatsen van ons land worden buitenkerkelijke patiënten – die daartoe de wens te kennen geven – regelmatig bezocht in ziekenhuizen, sanatoria of thuis. Aan deze bezoeken werken 53 bezoekers en bezoekers mee.

In tien plaatsen werden kursussen gegeven over dit werk, waaraan gemiddeld tien personen per cursus deelnamen.

Een voorzichtige berekening toont aan, dat gedurende 1955 t/m augustus ruim 1800 bezoeken zijn afgelegd.

In twee sanatoria worden maandelijks, in één derde sanatorium één keer per drie weken bezinningstoespraken gehouden, welke door vele buitenkerkelijke verpleegden gaarne worden beluisterd.

dracht is, welke het Verbond met dit „ernst maken met menselijke verbondenheid” op zich heeft genomen en hoezeer dit in de volgende jaren het leeuwendeel van ons aller krachten zal vergen.

Alles moest van de grond-af-aan worden opgebouwd. Dat betekent permanente ingespannen arbeid, het bezit van een visie op de ontwikkelingsmogelijkheden van een volkomen nieuwe taak, een telkens aangrijpen van nieuwe kansen, en dat alles eigenlijk op twee verschillende terreinen, welke onderling talloze raakvlakken hebben.

Het ene terrein is dat van de geestelijke verzorging op zichzelf. Min of meer door toevallige omstandigheden begon de humanistische geestelijke verzorging vijf jaar geleden in de arbeiderskampen – toen nog D.U.W.-kampen geheten – met de aanstelling van de eerste geestelijke raadsman. Het is dáár, dat die verzorging z'n bestaansrecht duidelijk is gaan bewijzen; die eerste raadsman heeft thans een „full-timer” naast zich en nog een twintigtal vrijwillige medewerkers, die als geestelijke raadslieden werkzaam zijn.

Daarnaast is men op andere gebieden begonnen. Sinds ruim een jaar hebben humanistische geestelijke raadslieden toegang tot gevangenissen en huizen van bewaring. Tezamen met „Humanitas” stichtte het Verbond in vier plaatsen Bureaus voor Levens- en Gezinsmoeilijkheden, aan zo'n bureau is een geestelijk raadsman verbonden. Humanistische militaire tehuizen ontstonden: de raadsman deed er z'n intrede.

Voor al deze raadslieden gelden, afgezien van de differentiaties welke hun speciale werkterreinen meebrengen, eigenlijk een groot aantal dezelfde problemen. Daar is het vraagstuk van de eigen scholing en dat van de vormgeving en methodiek van het werk. Daar is de klemmende behoefte aan eenvoudige, klare humanistiek, onontbeerlijk in de levensbeschouwelijke gesprekken en... een vaak niet minder klemmende behoefte aan tijd en vervoersgelegenheid! Een typische trek van dit pioniers-

(Zie verder pag. 6)

Visie van een vrijzinnig predikant op het Humanistisch Verbond

Laait mij beginnen mee te delen dat ik een getrouw lezer ben van „Mens en Wereld”, dat ik vele geschriften uit de kring van het Humanistisch Verbond gelezen heb, dat ik meermalen als lid van de Centrale Kommissie van het Vrijzinnig Protestantisme het genoegen had in gesprekken van principiële aard kennis te maken met het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond, en dat ik vaak met leden van het Humanistisch Verbond konverseer. Desondanks voel ik mij als buitenstaander toch een beetje beduusd als men mij vraagt een „visie” te geven. Ik weet als kerkelijk insider te goed hoe moeilijk het is voor een niet-medespelende om aan te voelen wat er nu *eigenlijk* gaande is in zo’n organisatie. Toch zou ik graag iets meer ten beste geven dan een vage vriendelijkheid. Bij voorbaat vraag ik dus ekskuus als ik iets doms of onbillijks zeg – wat tot op zekere hoogte onvermijdelijk is.

Ik ben blij dat er in Nederland 10.000 mensen zijn, die bezig zijn na te denken over de betekenis van het mens zijn. Het grote gevaar van alle tijden en niet het minst van onze tijd is dat men daarover niet meer nadenkt. Dan zinkt de mens af tot het peil van een koe of een schaap, dat dan bovendien onwetend ter slachtbank gaat. De lieden die „nergens aan doen” worden op een kwade dag gebruikt door een schurk, maar wij kunnen het risico van zo’n kwade dag en van zo’n schurk in dit atomaire tijdperk niet meer hebben. Terecht zegt Schweitzer dat bezinning op etiek altijd leidt tot meer etisch gedrag. Wie op dit

punt eenmaal ontwaakt is, gaat eigen leven en het leven der gemeenschap kritisch toetsen, en dit toetsen blijft nooit zonder resultaat.

Er is hier echter een „mits”. En dat is dat men, etisch leven willend, niet tot verabsolutering van het menselijk doen komt. Dit leidt tot een humorloos gewichtig nemen van zichzelf en van eigen doen en laten, dat in wezen nog erger is dan het geesteloze leven der velen. In het Evangelie heeft Jezus enerzijds te doen met de schare die „ronddoelt als schapen zonder herder”,

door

ds. A. de Wilde

anderzijds met de rechtvaardigen die God danken dat ze niet zijn als de rest. In de kerken loert dit gevaar ook voortdurend. Het tegenwicht kan m.i. slechts gevonden worden in een zuiver religieus besef.

Ik begrijp de bezwaren die oprijzen als ik het woord „religie” noem. Ik ken maar al te goed de woekeringen van religieuze fantasieën, mytologieën en konservatismen, die in de georganiseerde religieuze gemeenschappen hun voedingsbodem vinden. Dit neemt niet weg dat in de zuivere religie gegeven is het elementaire besef zowel van de volstrekte afhankelijkheid van de mens, die alleen leven, ademen en denken kan bij de gratie van Heilig Mysterie, dat wij met een code-woord God noemen, als ook van de eeuwige betekenis en waardigheid van dit nietige mensenleven. Bewuste bezinning *hierop* helpt mee in de strijd tegen de verab-

solutering van godsdienstig en etisch doen.

Deze laatste bezinning, die toch m.i. een centraal element van het mens-zijn is, komt m.i. tekort in het Humanistisch Verbond. Dit maakt het H.V. voor mij wat „schraal”. Ik voel hier ook een te los staan van de grote geestelijke traditie der mensheid. Chinezen, Indiërs, Grieken, Israëlieten – om nu maar te blijven bij de volken die de grondslagen van ons geestelijk leven legden – hadden dieper levensbesef dan ik tot nu toe in het H.V. bewust nagestreefd vind.

Ik erken de historische noodzakelijkheid van kleine „malkontente” groepen, die o.a. ook scherp kritisch rationalistisch tegenover de grote geestelijke en politieke gemeenschappen staan. Zij doen echter – uit mensheidsoogpunt – des te meer goed werk naarmate zij er meer in slagen op doorleefde wijze de mensheidstradities te assimileren. Dat betekent m.i. voor een geestelijke gemeenschap als het Humanistisch Verbond, die geestelijk bouwen wil, de noodzaak van een diepgaande konfrontatie met de religie, niet met de karikatuur er van, die in de kerkelijke organisaties maar al te veel de toon aangeeft, en waarmee de kritiek uiteraard gemakkelijk spel heeft, maar met zuivere religieuziteit, zoals we die vinden bijv. bij Tolstoj, Gandhi, Schweitzer, Buber, Henriëtte Roland Holst, om slechts enkele modernen te noemen.

Graag zou ik zien dat en de kerken en het Humanistisch Verbond zich zetten aan de taak van een nieuwe ontginning van de grote geestelijke tradities der mensheid, zonder welke wij eenvoudig *niets* zijn.

Vervolg: „Praktisch humanisme”)

werk is wel, dat er geen sprake van kan zijn, dat de centrale geestelijke raadsman, het „hoofd van dienst” in een bepaalde tak van werk, zich kan concentreren op het geestelijke werk, dat in de allereerste plaats tot zijn taak behoort. Het zoeken van nieuwe raadslieden, het leggen van kontakten, het voeren van administratie en correspondentie en... het verrichten van vervoersdiensten – gekompliceerde tochten naar afgelegen arbeiderskampen – neemt vaak een onevenredig groot deel van z’n tijd in beslag. Op zijn schouders rust het ploeterwerk van het altijd weer opnieuw speuren en zoeken naar mensen, die bereid en geschikt zijn om de taak van geestelijk raadsman op zich te nemen. Die moeten daartoe worden bezielde, die moeten daardoor worden gegrepen, niet alleen zó, dat ze er wat vrije tijd aan willen gaan geven, maar in een mate dat ze er tenslotte alle andere dingen buiten hun werkkring voor opzij zetten!

Dat lukt – op het ogenblik werken er een 60-tal raadsleden. Slechts een enkele daarvan kan z’n volle dagtaak aan dit werk besteden. De overgrote meerderheid trekt na een volbrachte dagtaak als onderwijzer, bakker, ambtenaar, zakenman, huisvrouw of wat hij of zij maar is met bus of auto naar een arbeiderskamp ergens diep in het achterland; of bemerkt hoe de problematiek van de zo pas aanvaarde opdracht als gevangenisraadsman hem eenvoudig niet loslaat en ook tijdens zijn dagelijkse

arbeid vervolgt. Ofwel ziet zich geplaatst voor de vraag hoe in z’n vrije tijd een plaatselijke gemeenschap op te bouwen tot een werkelijke „gemeenschap”, waarbij, juist als het een beetje gaat lopen, al z’n beschikbare tijd wordt opgeslokt door enkele mensen die hem persoonlijk als raadsman nodig hebben.

Op het moment dat men zich gaat verdiepen in de arbeid van deze laatste raadsman – de plaatselijke geestelijke raadsman – betreedt men eigenlijk het andere terrein, waarop de nieuwe taak van het Verbond moet worden gerealiseerd.

Hier gaat het om de vorming van een bepaalde mentaliteit, en wel in de eerste plaats in eigen kring. Het Verbond, dat ontstond als een geestelijk genootschap, waarin men bezinning op en verdieping van de eigen, soms slechts onduidelijk omliggende levensprincipes zocht, is op weg te groeien tot een kern in buitenkerkelijk Nederland. Een kern, die behalve een bron van warmte en een centrum van geborgenheid voor degenen die er zich bewust bij hebben aangesloten, ook een steunpunt gaat betekenen voor de zeer velen, die in de eenzaamheid van hun nergens-meer-aan-gebonden zijn bij tijden aan een dergelijk steunpunt grote behoefte hebben.

Daartoe is nodig een in den brede uitwerken van het thema van de menselijke verbondenheid als hoeksteen van het humanisme. In de eerste plaats betekent dat een laten uitgroeien van

de gemeenschappen van het Verbond tot levende gemeenschappen en daarin het zaaen en opkweken van allerlei praktische activiteiten, die reiken tot ver over de grenzen van de eigen gesloten gemeenschap. Eenvoudig werk vaak, maar typisch humanistisch, omdat het verricht wordt om de ander, uit een echte belangstelling voor hem als medemens.

Het gevoelig maken van de Verbondsbevolking voor deze praktische, direkte benadering van de medemens-in-moeilijkheden en het scheppen van een klimaat in eigen kring waarin, naast de geestelijke verzorging, veel werk als het ware vanzelfsprekend wordt verricht in de duizend-en-één intermenselijke kontakten waaraan een humanistische levenshouding een bepaalde kleur kan geven – dát is de opdracht welke het Verbond heeft op dit tweede terrein, bij uitstek dat van het „praktische humanisme.”

Geestelijke verzorging door kapabele, wijze mensen welke zich met de levensproblemen van zeer velen bezighoudt en praktisch humanisme waartoe elke humanist, naar de mate van zijn kunnen, een bijdrage kan leveren – al is het slechts hulp bij de schoonmaak! – dat zijn de twee lijnen waarlangs het Verbond thans, na een tien-jarige ontwikkeling, ernst maakt met de realisering van de menselijke verbondenheid.

In de volgende tien jaar zal het aksent steeds meer naar deze taak worden verlegd.

Maar om in deze opdracht te slagen, is de toewijding van zeer velen, ja eigenlijk van alle 10.000 leden, onontbeerlijk!

De boog kan niet altijd gespannen zijn. Na een jaar van hard werken – ook voor het Verbond – is het goed te genieten van de zon, en van de bosrijke omgeving van „De Ark”, het eigen vakantiehuis van het Humanistisch Verbond in Nunspeet.

en discussies van veel belang; een tentenkamp is veel primitiever, hier gaat het om het genieten van de vakantie, evenals in de familie-kampen.

Gemeenschappelijk hebben deze kampen de sfeer, waarin men zich meteen de eerste avond al thuis voelt; het contact, dat er tussen de deelnemers als vanzelf ontstaat, zodat ieder zich ook opgenomen voelt in het geheel.

Voor velen is een dergelijk kamp een eerste kennismaking met het Verbond, anderen zijn wel al lid, maar komen vrijwel nooit op bijeenkomsten. En hoewel deze kampen zeker niet bedoeld zijn als propaganda-bijeenkomsten, leert de praktijk, dat voor velen dit eerste contact een stimulans is om ook verder meer aan het Verbondswerk te gaan deelnemen.

Het beste bewijs voor de behoefte die er aan deze kampen bestaat, vindt men indien men zo eens de deelnemerslijsten van de verschillende jaren doorkijkt.

Het is dan wel niet zo, dat er deelnemers zijn van dat eerste kamp in 1947, die kans gezien hebben, geen enkel kamp van het Verbond ooit over te slaan – zoals in dat eerste verslag staat – wel zien wij, dat slechts zelden de deelnemers maar één keer komen, maar dat inderdaad vrijwel iedereen enige jaren achtereen present is. Men voelt zich in onze kampen thuis en daarom komt men het volgende jaar weer.

w.

Kampwerk brengt de mensen tot elkaar

De eerste aankondiging van een te houden zomerkamp vinden wij in „Mens en Wereld” van 15 maart 1947. De oproep was ondertekend door een kampkommissie, bestaande uit dr. W. Kraak, Henk van Laar en mevr. A. Ploeg-Ploeg. Het kamp zou gehouden worden in Vierhouten, later is het Blaricum geworden en het was toegankelijk voor deelnemers ouder dan achttien jaar.

In diezelfde zomer werd door een groepje Amsterdammers in Elspeet een eerste familie-kamp gehouden. Er waren omstreeks twintig deelnemers; hier waren ook kinderen bij.

Als we in de oude nummers van „Mens en Wereld” de verslagen van deze kampen nalezen dan blijkt wel de aarzeling waarmee men de kampweek begon en het enthousiasme, dat reeds de eerste avond ontstond, en dat een verslaggever verleid heeft tot een opmerking als „de deelnemers vertrokken met het vaste voornemen geen kampweek van het Humanistisch Verbond ooit te zullen overslaan.” Het is maar goed, dat niet alle vaste voornemens ook verwezenlijkt worden!

Na dit schuchtere begin was het succes het volgende jaar overweldigend. Het aangekondigde familie-kamp in Oisterwijk was reeds half

maart volgeboekt met 160 deelnemers, daarnaast was er een familie-kamp in Blaricum en een kamp voor deelnemers boven achttien jaar. Nieuw was in de familie-kampen de afzonderlijke leiding voor de kinderen, zodat de ouders overdag ook vakantie hadden. Deze opzet heeft onze familie-kampen steeds weer een succes doen zijn.

In 1949 werden de familie-kampen nog iets groter, omstreeks 200 deelnemers, van 0-70 jaar, maar toen zijn we wel tot de overtuiging gekomen, dat, om een goed contact mogelijk te maken, een aantal deelnemers van omstreeks 80 heel plezierig is.

In 1948 werd het eerste kinderkamp gehouden te Blaricum. De kinderen vanaf zeven jaar van de deelnemers aan het familie-kamp, werden afzonderlijk ondergebracht in tenten, en hadden zo hun eigen kamp. Hieruit zijn onze jaarlijkse kinderkampen gegroeid, voor kinderen van 7-14 jaar, oorspronkelijk voor kinderen van hen die aan een van de andere kampen wilden deelnemen, thans voor alle kinderen.

Behalve deze twee groepen van vakantie-kampen, zijn er nog vele andere. Er zijn de kampen van de H.J.G., de scholieren- en studentenkampen van de S.V.H.G., we hebben de kampen van de H.J.B., en dan de Zomerschool, die oorspronkelijk georganiseerd werd door het Verbond, thans door de Stichting „Socrates.”

Er is een veelheid van mogelijkheden en ieder die daar behoefte aan heeft, kan wel een kamp vinden, dat hem of haar aantrekt. Kijkt U er het programma van dit jaar maar eens op na! Al deze kampen hebben hun eigen kenmerken. In de zomerschool zijn de inleidingen

V.P.R.O. zendt gesprek uit

Zaterdag 18 februari, 's avonds van 19.40-19.55 uur, zendt de V.P.R.O. op Hilversum I, ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van het Humanistisch Verbond, een gesprek uit tussen dr. J. P. van Praag, prof. dr. G. Stuiveling en dr. H. Bonger over „Hoe het begon”. Gespreksleider is J. Bijleveld.

Ook dit is vakantie in „DE ARK”

Boodschap van het Belgische Humanistisch Verbond aan de Nederlandse zustervereniging

Zal ik het durven bekennen? Als wij de mooie brochure „Dit wordt gedaan!” kregen, voelden we ons wel een tikje jaloers, maar voegen we er terstond bij, dat dit minder behoorlijke gevoelens geen betekenis had vergeleken met onze bewondering en onze kollegiale fierheid over zoveel wilskracht, zoveel doorzettingsvermogen, zoveel onversaagdheid, zoveel organisatietalent!

Door het feit, dat bij ons de toestanden zich „anders” voordoen, zullen wij, naar mijn mening, nooit met de Nederlandse prestaties kunnen concurreren. In ons land staan wij tegenover een onverdeelde tegenstrever met een geweldige macht en met een veel langer dan duizendjarige traditie. Dat hij zijn vaak schromelijk onrechtvaardige voorrechten slechts na bittere tegenstand gedeeltelijk en met zéér kleine stukjes prijs geeft, heeft de recente strijd rond het recht van de Staat om scholen op te richten voldoende bewezen.

Toch werkt dat niet helemaal in ons nadeel. In België bestaat praktisch maar één kerk en die toont zich dogmatisch

stug; wie ze verlaat vindt er geen ander gereed in een verdere graad van vrijzinnigheid. Zo werd het aantal buitenkerkelijken zeer aanzienlijk bij ons: het omvat een sterke groep vaak fanatieke antiklerikalen, verder een grote massa onverschilligen en ten slotte diegenen die de kerk gebruiken alleen maar voor het decor van geboorten, eerste communies, huwelijken en begrafenissen. Al deze buitenkerkelijken zijn geen humanisten, veeleer losgeslagenen, die evenwel overal geestverwanten aantreffen, niet het minst in alle linkse syndikale en partijpolitieke groeperingen. Al deze mensen voelen zelden de noodzakelijkheid zich te verenigen op etische grondslag.

Wij krijgen dus de paradoksale toestand, dat België waarin een ruime helft van de bevolking niets van de kerk wil weten, — misschien wel van de godsdienst, maar ook dat blijft twijfelachtig — een moeilijker werving voor het H.V. kent dan Nederland. De Belg voelt het verlaten van de kerk als een bevrijding en hij sluit zich daarom niet gaarne opnieuw

bij een parallelle denkrichting aan, zij het dan een onkerkelijke! Deze „onzijdigheid” is eerder van nihilistische aard en mist vaak alle waardigheidsgevoel, want de buitenkerkelijke is in gans het Staatsleven slechts een tweederangsburger ten gevolge van de macht — en geldzucht van de volkomen verpolitiekte kerk.

Toch kunnen wij veel van Nederland leren. Streven wij immers niet naar de zelfde materiële verwezenlijkingen? Jeugdgroeperingen, geestelijk raadgeven in het gezin, het leger, de ziekenhuizen, de gevangenissen, de arbeidsmilieus, dat zijn voor ons gemeenschappelijke idealen. In ons land zijn enkele posities reeds door syndikalisme of politiek in onze handen, maar niet met naam en niet in verhouding tot de meerderheid van de volksgroep die wij vertegenwoordigen. Dat verhoogt vaak de moeilijkheden tot organisatie omdat wij niet de vriendschap met bepaalde organismen mogen hinderen. Maar dat brengt mede dat onze aktie

(Zie verder pag. 9)

Een Katoliek over het Humanistisch Verbond

door
dr. B. Delfgaauw

Het is een verbazend moeilijke opgave in 500 woorden mijn visie te geven op „het humanisme, zoals dit vorm heeft gekregen in het Humanistisch Verbond”. Ik heb dat uitvoerig gedaan in mijn inleiding op de Zomerschool van 1954, uitgegeven in „Ontmoeting der Levensovertuigingen”. Ik zal nu proberen het allervoornaamste in het kort naar voren te brengen. Misschien echter dwingt deze kortheid mij er wel toe, eerder te schrijven over Het Humanistisch Verbond, dan over het humanisme van het Humanistisch Verbond. Het laatste zou een uitvoerige theoretische analyse vereisen.

In het Humanistisch Verbond zie ik op de eerste plaats een groepering van ernstige mensen, die op bewuste en verantwoorde wijze hun positie in leven en wereld willen bepalen en anderen willen helpen tot deze positie-bepaling te geraken. Van de Christenen onderscheiden zij zich door het negatieve kenmerk, dat zij *niet* in de Christelijke Openbaring geloven. Hiermee zijn de twee punten aangegeven, die mij van fundamenteel belang lijken.

Vooreerst het laatste punt. Het niet-geloven in de Christelijke Openbaring kan zich in twee richtingen ontwikkelen. Het kan de houding zijn van een niet-kunnen geloven en de houding van een vijandige

afwijzing van het Christendom. In Christelijke kringen veronderstelt men meestal, dat de laatste houding binnen het Humanistisch Verbond overheerst. Een persoonlijk contact met tal van groeperingen en tal van leden van het Humanistisch Verbond heeft mij van deze houding echter weinig laten bespeuren. Wel zijn er dikwijls grieven tegen de historische Christenheid, maar die behoort de Christen zelf ook te hebben, grieven tegen het Christendom als zodanig komt men niet zoveel tegen.

Uiteraard vindt men binnen het Verbond mensen, die fundamentele punten van het Christendom aantasten, bijv. de mogelijkheid van een Godsbestaan of althans de mogelijkheid van een goddelijke Openbaring. Doch deze vrijheid moet er zijn en kan ook de Christelijke bezinning en beleving slechts ten goede komen. Te betreuren zou het slechts zijn, als het Humanistisch Verbond zijn taak ging zien in het bewerken van een vervreemding tussen de gemiddelde Nederlander en de Christe-

lijke Kerken. Ik heb hier echter zelf weinig of geen sporen van aangetroffen en ik geloof ook niet, dat er noemenswaardige strevingen in deze richting bestaan.

Van meer betekenis is het positieve van beide bovengenoemde punten. Er zijn tal van mensen, die niet geloven in de Christelijke Openbaring. De Christen is de eerste, die dit moet aanvaarden, daar hij het geloof erkent als een genade Gods, die enkel in vrijheid ontvangen kan worden. De Christen weet heel goed, dat dit niet-geloven in Gods Openbaring allerm minst de behoefte aan zedelijke bezinning en beleving uitsluit, maar deze zelfs bijzonder acuut maakt. In deze zedelijke en existentiële bezinning en beleving kunnen Christenen en humanisten in de zin van het Verbond elkaar vinden. Voor beiden is deze bezinning noodzakelijk, omdat zij tenslotte de diepste wortel van onze menselijkheid is.

Misschien mag ik bij dit tweede lustrum de wens uitspreken, dat ernstige humanisten en ernstige Christenen elkaar steeds meer in een sfeer van wederzijds begrip mogen ontmoeten. Deze ontmoetingen zijn nog te zeldzaam, maar zij zijn noodzakelijk als wij wederzijds onze misverstanden af willen leggen.

Het moderne humanisme in de oude christenheid

In vijfhonderd woorden kan men over een zo belangrijk verschijnsel, als het moderne humanisme is, moeilijk méér dan een paar losse opmerkingen maken. Ik volsta daarom met een verwijzing naar wat naar mijn inzicht de hoofdpunten zijn.

Als de pogingen in de richting van een zelfstandig en georganiseerd humanisme, met alomvattende uitzichten en staatsrechtelijke aanspraken, in de toekomst zouden slagen, zou dat in de Europese ontwikkeling een enorm belangrijke wending aanbrengen. Tot dusver gingen in de Europese geest de bijbelse, israelitische elementen enerzijds en de platonisch-stoïsche anderzijds samen. De verbinding van deze twee is het Europese christendom. Geheel hebben ze nooit met elkaar geharmonieerd. Maar zij lagen dusdanig in elkaar verstrengeld, dat zij ook niet meer tegenover elkaar gesteld konden worden, doch een levende spanning en vruchtbare wisselwerking moesten aangaan. Dát is het reuzenwerk van het dogma geweest. In geesten als Origenes, Augustinus, Calvijn en Schleiermacher heeft deze syntese telkens een schone bloei beleefd.

Slaagt het verzelfstandigde humanisme in zijn pogingen, in staat en cultuur een plaats naast de kerk te veroveren, dan wordt deze syntese – die het ferment van de Europese geest is – verbroken. Het is te begrijpen, dat moderne mensen deze boedelscheiding willen forceren: de kerk heeft in de praktijk al te weinig zelf de schoonheid, universaliteit en redelijkheid van het dogma en de orthodoxie beseft. Dat wordt door de genoemde boedelscheiding echter alleen maar erger: het christendom dreigt tegenwoordig in een anti-humanistisch complex vast te raken. Voor de strijd der richtingen in de kerk biedt het optreden van het Humanistisch Verbond misschien enige verlichting, in zoverre de meest dogmatische vrijzinnigheid nu een uitwijkmogelijkheid ontvangt. Maar de kerk zou intussen al te gemakkelijk kunnen gaan denken, dat zij van de problemen, welke het moderne bewustzijn haar stelt, af is!

Jammer is, dat het moderne humanisme nog zo weinig wijsgerige diepgang en afronding heeft. Er zijn nu eenmaal metafysische vragen, waarop men een antwoord moet geven. Zo deze vragen al niet opkomen uit de menselijke existentie als

zodanig, dan toch in ieder geval uit het feit van het bestaan van de wereld. De mensen van het Humanistisch Verbond maken, als deze vragen aan de orde komen, naar mijn smaak al te zeer de indruk, dat zij bang zijn zich aan koud water te branden. Zal er discussiemogelijkheid blijven, dan zullen alle gesprekspartners bereid moeten zijn op alle vragen, die te stellen zijn, in te gaan. Anders krijgen we een gekastreerde menselijkheid.

Hier wrekt zich misschien het feit, dat het moderne humanisme nog zo jong is. Het heeft nauwelijks een traditie. Of liever: het heeft nog een ongelukkige verhouding tot z'n traditie (Plato, Spinoza, Hegel). Naar de andere kant: als het humanisme eenmaal z'n antwoorden gaat geven op die metafysische vragen en als het dan (noodgedwongen) aansluiting aan z'n traditie gaat zoeken en als het dan nog z'n staatsrechtelijke prestaties handhaaft – dan voorzie ik de dreiging van het gevaar van de absolute staat. De spitsen van de traditie, die ik noemde (Plato, Spinoza, Hegel) wijzen alle duidelijk in deze richting. Maar dat is natuurlijk een kwestie van later zorg. Het is alleen misschien goed, er nu reeds zo af en toe over te denken.

Tenslotte: de problemen, welke liggen in de vraag naar de samenwerking van het christendom en het humanisme (als deze twee eenmaal zo kunstmatig uit elkaar zijn gehaald), heeft men tot dusver naar mijn indruk nog niet voldoende doorgrond. Vooral aan humanistische zijde gaat men al te zeer uit van de vanzelfsprekendheid van de humanistische onderstellingen als geldende voor het geheel van staat en volk. Ik denk, bij wijze van voorbeeld, aan de gedachte, dat God „natuurlijk” alleen maar bewustzijnsinhoud van de mens, van sommige mensen, is en dat de staat alleen die bewustzijnsinhoud als zodanig heeft te respecteren. Intussen blijft het een vreemde konstellatie: de humanistische grondgedachten hebben de moderne staat en samenleving naar alle kanten doortrokken en toch moet een organisatie als het Humanistisch Verbond nog een verbeterd strijd voeren, om zich een bescheiden plaatsje aan de staatsruif te veroveren.

A. A. VAN RULER

Boodschap der Belgen

(Vervolg van pag. 8)

vooral op het hogere vlak ligt en haast nooit op het praktisch uitvoerbare. Wat wij thans nastreven is de oprichting van een instituut dat middelbare en hogere studiën in de humanistische etiek zou verzorgen en dat naast geestelijke raadgevers, ook degelijke leraren in de bij ons wettelijk bestaande leergang in de niet-konfessionele moraal zou vormen. De huidige leraren zijn in een werkgemeenschap van ons Verbond verenigd en hun leerlingen worden gegroepeerd in debatklubs op humanistische grondslag. Verder beschikken wij over een raadgevend comité bij de radio met een half uur zendtijd om de veertien dagen.

Het blijkt niet mogelijk de toestand van ons H.V. met die van het Nederlandse te vergelijken omdat onze politiek zulke scherpe scheiding in kerkelijk en buitenkerkelijk doorvoert. Maar zeker is het, naar mijn oordeel, dat wij in België nooit door het voorbeeld van Amerika of van Engeland tot de oprichting van een H.V. zouden besloten hebben. Nederland moest ons eerst bewijzen dat zulks mogelijk was! En door het feit dat Nederland nóg

steeds bewijst, dat een H.V. levend blijft, en zelfs sterk kan groeien, voelen wij ons ook geruggesteund. Als wij straks de Walen in beweging krijgen en als die later aan het Franse humanisme méér vleugelslag schenken, dan mogen wij nooit vergeten, dat het Nederlandse H.V., zij het langs een omweg, een groot deel van de verdienste en de eer voor de humanistische bewustwording van het Westen mag opeisen!

Namens het Humanistisch Verbond
België

De nationale voorzitter,
DR. KAREL CUYPERS

ONDER HUMANISTEN

„Wel Garmt verdomme!” riep de humanist,
„Ik wou dat ik de reine waarheid wist.
Zolang de schrift mij niet vermag te boeien,
lees ik Van Praag, als boekje voor het bloeien.”

S. CARMIGGELT

Vijf jaar humanistisch geestelijk werk in de arbeiderskampen

„Wat 'n rotvent!”
't Is het eerste wat de raadsman hoort als hij op een avond in een kamp een kamer met arbeiders binnenstapt. 'n Vreemde ontvangst! Maar de uitroep is kennelijk niet voor de raadsman bedoeld. Hij viel in een gesprek, dat juist aan de gang was. En de raadsman moet het ook horen, wat een van de mannen bij een boer heeft beleefd.

Die boer had een koe verkocht; 'n prima beest dat veel melk gaf. De volgende dag zou het dier door de nieuwe eigenaar worden afgehaald. Die dag moest de boer plotseling weg. En hij verlangde van de arbeider dat deze een andere koe, een slechte, zou aanwijzen en meegeven als de koper kwam. Daar hadden ze 't over. En het: „Wat 'n rotvent”, was voor die boer bedoeld.

„Laat-ie zelf z'n vuile zaakjes opknappen,” voegt een ander er nog aan toe.

„Ach man, maak 'je d'r niet druk over. Zo zijn ze allemaal. Niet alleen de boeren, maar alle mensen. Ze besodemieteren mekaar allemaal.”

„En wat de raadsman er wel van dacht!”

„Ja, wat bedoelen jullie? Dat van die boer? Of dat alle mensen zo zijn? Dat van die boer is inderdaad een vuile strek. Maar of je nu zo maar alle mensen met die boer gelijk kunt stellen, dat is toch wel een vraag. Waar ik over zit te denken is, dat 't eigenlijk eigenaardig is, dat we blijkbaar allemaal 't gedrag van die boer afkeuren. Anders waren we er niet zo verantwoordig over. Over die boer zijn we het gauw eens. Maar waarom vinden we nu met mekaar die boer zo'n rotvent? Laten we 't daar nou eens over hebben.”

Deze vraag heeft een lang gesprek ontketend over 't zedelijk waardebeseft bij de mens, dat hem eigen is en hem tot verantwoordelijk wezen maakt, ook al slaagt hij er niet altijd in dat te zijn. 't Ging er soms heftig toe. Er was geloof in de mens, maar ook cynisme. 't Ging ook diep. Het bracht ons op de moeilijkheid om in een bepaalde situatie te beoordelen wat goed en wat kwaad is. Het gewetensconflict kwam er aan te pas, en nog meer. Kortom het werd een avond van bezinning op een levensprobleem, dat wel elke dag in de praktijk wordt gesteld, maar niet elke dag wordt overdacht. Allen namen geïnteresseerd aan de discussie deel. Het bleek dat niet ieder het zo gemakkelijk met z'n geweten op 'n akkoordje gooide als de boer. Met name de arbeider in kwestie niet, want hij had geweigerd te doen wat de boer verlangde, en daar achteraf nog narigheid genoeg van gehad. Sindsdien kon hij bij de boer geen goed meer doen.

Zo worden er vele gesprekken in de kring van de arbeiders over allerlei onderwerpen gevoerd. De raadsman vleit zich met de gedachte dat het zin heeft, dat mensen zich aldus met de levensvragen bezig houden. Dat het een beseft voor geestelijke en zedelijke waarden wekt en verstrekt.

Een licht geschilderd, goed geoutilleerde ontspanningszaal in een der arbeiderskampen. Hier komt dikwijls het eerste contact tot stand van de geestelijke raadsman van het H.V. met hen, die zijn hulp of advies nodig hebben.

Op een andere kamer hebben we 't over heel gewone dingen. Over 't weer en het werk en over het feit, dat de week al weer opschiet en men weer spoedig met het week-end naar huis zal gaan.

„'t Kan mij weinig schelen,” zegt een der mannen, „ik bleef net zo lief in 't kamp.”

„Hoe zo? 't Lijkt me in zo'n kamp op zaterdag en zondag toch ook niet alles,” merkt de raadsman op.

„Nee, maar thuis is 't helemaal niks. Daar is 't alleen narigheid wat de klok slaat.”

En hij vertelt van de moeilijkheden waar hij mee zit. Z'n huwelijk schijnt mislukt. Hij is er niet geheimzinnig mee. Al eerder heeft hij tegenover z'n kamergenoten zijn hart gelucht. Zo hoog zit het hem.

„Zo kan ik me begrijpen, dat u net zo lief in 't kamp blijft, maar daar los je niets mee op. 'n Beroerde geschiedenis, met veel kanten er aan. Zullen we er eens rustig samen over praten? Dan zoeken we even een plekje apart.”

Het aanbod wordt graag aanvaard. En ze hebben samen gepraat, de arbeider en de raadsman, niet éénmaal, maar verscheidene keren, totdat de man tot klaarheid met zichzelf en zijn moeilijkheden kwam en weer nieuwe mogelijkheden zag.

Zo zijn er vele buitenkerkelijken die over hun persoonlijke levensproblemen met de humanistische raadsman spreken en in dat gesprek de geestelijke steun vinden die zij behoeven en wensen.

Twee flitsen gaf ik u uit het humanistisch geestelijk werk in de arbeiderskampen. Twee aspecten van dit werk zijn er mee aangeduid.

Het wil in de eerste plaats de niet-godsdienstige mens tot geestelijke steun zijn in zijn levensmoeilijkheden. Daartoe biedt het hem de mogelijkheid in een gesprek met de raadsman, waarin hij tot klaarheid kan komen over het

eigen levensprobleem en het leven in 'het algemeen. Het wil hem dit leven laten zien als een strijd die gestreden moet worden door alle moeilijkheden heen onder de norm der menselijkheid. Het wil in hem de krachten wekken, die in hemzelf aanwezig zijn en hem bijstaan voor zover hij bijstand behoeft.

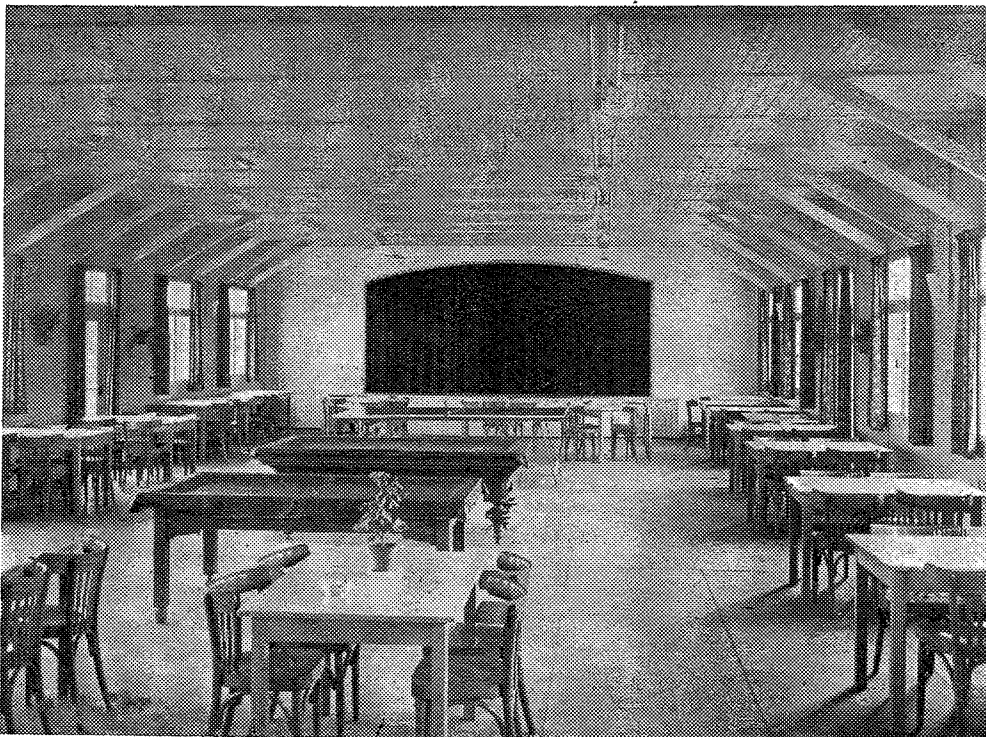
Daarnaast wil het in het gesprek met de groep een beseft voor geestelijke en zedelijke waarden wekken en onderhouden, en een stimulans voor bezinning op de levensvragen zijn. Aldus wil het zijn bijdrage leveren in de strijd tegen onverschilligheid en nihilisme, in de overtuiging, dat dié mens eerst sterk in het leven staat, die zijn plaats en taak daarin herkent en zich, binnen de grenzen van zijn mogelijkheden, een levensovertuiging heeft eigen gemaakt, die hem tot krachtbron en richtsnoer kan zijn.

Vanzelfsprekend geschiedt dit geestelijk werk vanuit en tegen de achtergrond van de humanistische levensovertuiging. Dit houdt in, dat ieder andersdenkende in zijn overtuiging ten volle ernstig wordt genomen en geëerbiedigd. Het houdt ook in, dat niemand humanistische bemoeienis wordt opgedrongen, die haar niet wenst.

Tien jaar bestaat het Humanistisch Verbond. Vijf jaar verricht het reeds dit geestelijke werk in de arbeiderskampen. Meer dan twintig geestelijke raadsliden doen er hun werk naast dominee en priester, zonder dat dit ooit tot moeilijkheden aanleiding heeft gegeven. En waarom zou dat ook? Het werk voltrekt zich in de rust en bezonnenheid, die geestelijke arbeid vereist. Eénmaal slechts is die rust in de vijfjarige geschiedenis, niet in – maar buiten de kampen – verstoord. Dat was toen er 'n konfessioneel-politieke kringen verzet tegen dit geestelijk werk voor buitenkerkelijken rees. In de Tweede Kamer werd een motie van pater Stokman aangenomen en het Humanistisch Verbond moest grijpen naar het middel van de massale protestvergadering om het goed recht van het humanistisch geestelijk werk te verdedigen. In Den Haag, Groningen en Hengelo waren 3500 demonstranten bijeen.

Sindsdien gaat het werk weer rustig zijn gang. Het is zeer vele buitenkerkelijken tot steun in het leven geweest. Het heeft bij velen een beseft voor geestelijke en zedelijke waarden versterkt of gewekt!

C. H. SCHONK

Uitbreiding der onkerkelijkheid

Het is een onbetwistbaar feit, dat de onkerkelijkheid zich in de laatste tientallen jaren sterk heeft uitgebreid. Het is ook wel zo goed als zeker, dat de onkerkelijkheid nog steeds om zich heen grijpt en dit zal blijven doen, wat dan bij een volgende volkstelling ook wel zal blijken.

Misschien, dat het bestaan van het Humanistisch Verbond op de resultaten van de kerkelijke volkstelling enige invloed zal uitoefenen. Bij de laatste volkstellingen zullen velen het kerkgenootschap, waartoe zij eens behoorden, bijv. door de doop, maar waarmee zij verder geen relatie onderhouden, dat zij niet steunen of anderszins zijn toegedaan, toch genoemd hebben bij de vraag naar het kerkgenootschap. Omdat zij een positief: „geen” (kerkgenootschap) niet aandurven of te rechtuit vinden. Men wil in het algemeen iets zijn in alle mogelijke betekenissen van het woord. Nu het H.V. bestaat, zullen er zijn die voor zich zelf het gevoel hebben, ook al kunnen ze bij de vraag naar het kerkgenootschap niet invullen: H.V., dat ze toch ergens bij behoren, niet meer niets zijn en van dit versterkte zelfgevoel uit ook gemakkelijker uit kunnen komen voor hun officiële onkerkelijkheid. Het „geen” zal meer getroost, misschien zelfs met enige triomfante-lijkheid worden ingevuld.

Er is naast de onkerkelijkheid, dus het niet (meer) tot enig kerkgenootschap behoren, dat wat men onkerksheid noemt: het wel zeggen of menen tot een kerkgenootschap te behoren of het verband ermee niet te hebben verbroken, het nog enigszins door belasting of anderszins te steunen, maar in feite zonder dit kerkgenootschap en wat het leert en verlangt, te leven. Doo, trouwen, begraven, wat dus verband houdt met ter wereld komen en de wereld verlaten, met een verbinding voor het leven, hebben dan nog een kerkelijk karakter, en bij Kerstmis en Oudejaar, immers stemmingsvolle dagen, treedt de kerk dan nog wel even in het leven, maar toch wel meest om die stemming.

Het is een feit, dat in ons land de officiële onkerkelijkheid groter is dan in elk ander Europees land, maar in die andere landen is de onkerksheid vooral niet minder, relatief hoger dan hier. De reden hiervoor zal men moeten zoeken in het godsdienstig individualisme hier te lande, dat ernst maakt met de keuze van geloofsvariëteit, dat dus al lang aanleiding heeft gegeven tot afscheiding van de „grote” kerk, waardoor deze het karakter van algemene volkskerk heeft verloren en het uitreden dus gemakkelijker is.

Daar komt nog bij, dat het wellicht aan onze theologische geaardheid ligt, dat hier de onkerkelijkheid groot is. Zoals men door de keuze van een kerk tot uitdrukking brengt op welk een subtiel – en vaak futiel – onderscheid in geloofszaken men van anderen verschilt, zo zal men ook gewetensvol tot uitdrukking willen brengen, dat men het met geen enkel kerkgenootschap meer eens is en aan een of andere vorm van kerkgeloof de brui heeft gegeven.

Bewuste onkerkelijkheid onderstelt dikwijls belangstelling in levensvragen waar de kerken nu eenmaal – dat is immers hun bestaansrecht – een antwoord op geven. Deze belangstelling behoeft niet verloren te zijn gegaan om in de geijkte antwoorden geen bevrediging meer te vinden. Bewuste onkerkelijkheid kan dus in het verlengde liggen van de kerkelijke versnippering in ons land.

Daarnaast groeit natuurlijk ook een onkerkelijkheid die om geheel andere dan levensbeschouwelijke vragen genoeg heeft van de kerk, om politieke en maatschappelijke redenen. Ook om persoonlijke, waarbij de kwestie van het gemengde huwelijk een grote rol speelt, en tenslotte kan een verplichting tot kerkelijke belasting, als de behoefte aan een kerk zwak is, de doorslag tot het afscheid geven. Wanneer in een bepaalde stad of streek al een zekere mate van onkerkelijkheid bestaat, is het gemakkelijk zich hierbij aan te sluiten. Dat is de faktor van de omgeving of van de konventie, die bij gelegenheid ook voor de verbreiding van de onkerkelijkheid geldt, zoals zij in het algemeen een der sterkste krachten is op het platteland voor het behoud van de kerkelijkheid, omdat het in omgevingen, waar men elkaar kent en op elkaar let, haast niet mogelijk is om afstand tot en afscheid van de kerk te nemen, waartoe men behoort. Zo is het ook begrijpelijk, dat men statistisch heeft kunnen vaststellen, dat de kerkelijke afval toeneemt met de grootte van de kerkelijke gemeente, parochie of diocese zelfs. Waar de afvalige niet meer opvalt door zijn afwezigheid in de kerk en waar dan ook nog de compensaties voor die kerkgang volop aanwezig zijn, daar kan het lauwe geloof geen stand houden tegenover de verlokkingen van de afvalligheid.

Ook waar een sterke vermenging is van kerkelijken en onkerkelijken, gelovigen en ongelovigen, vertoont zich een losmaking van de kerk. Want het is nu eenmaal zo, dat – hoe gekonfijt men van kerkelijke zijde ook mag zijn in apologetische redeneringen en „bewijsvoeeringen”, dat het geloof toch zoveel hoger, dieper, juister, bevredigender, veiliger is dan het ongelooft – in discussies op eenvoudig niveau, waar weinig theologische spitsvondigheid aan te pas komt, de kerkelijke er vaak niet te best af komt.

In echte geloofszaken kan de gelovige zich altijd terugtrekken op stellingen als: „Jij ervaart nu eenmaal niet, wat ik onmiddellijk ervaar als de grond van mijn bestaan en de waarde van mijn leven”. Maar de kerk die dit persoonlijk geloof steunt en in gezamenlijk belijden de gelovigen verenigt, heeft nog andere functies die haar in haar historische ontwikkeling zijn toegevallen. Vele kerken zijn nauw betrokken bij – en deswege ook gemakkelijk te compromitteren door – politieke en maatschappelijke denkbeelden die lange tijd voor kerkelijk gesanktioneerd doorgingen en die voor tal van kerkleden van zeer aanvechtbaar tot volstrekt verwerpelijk geworden zijn.

En zo kunnen de kerken en haar dienaren er in de discussies op het werk of tussen bure

bekaid afkomen. Het valt de kerken niet gemakkelijk zich te distancieren van traditionele politieke en maatschappelijke denkbeelden en als de Hervormde Kerk in haar herderlijk schrijven het hierin een heel eind lijkt gebracht te hebben, moet ze zich getroosten voor doorbraakgezind door te gaan.

Als we ons als humanisten met een minimum vooringenomenheid afvragen, of het voor velen moeilijk is geweest met de kerk te breken, of ze daarmee veel hebben moeten opgeven, dan moeten we antwoorden van: nee. Ik weet wel, dat het ook anders is en vooral vroeger veel moeilijker was met kerk en godsdienst te breken, maar wij moeten niet denken dat zich zo veel tragedies van geloofsverlies afspelen. De geloofsvoorstellingen en vooral hun implicaties van winst of verlies aan eeuwig leven hebben aan overtuigende en bevelende macht verloren.

Het is de Hervormde Kerk in ons land die het meest heeft geleden onder afvalligheid. Ze treft ook de vrijzinnige kerkgenootschappen, de gereformeerde kerken minder en de R.K. Kerk houdt weliswaar haar gelovigen veel vaster in de hand, maar geloofs- en kerkafval is ook daar een punt waaraan veel aandacht wordt besteed en waarvan ernstige studie wordt gemaakt.

Nu heeft zich in het protestantisme een eigenaardige dubbelbeweging voorgedaan. De blik voor de sociale faktor in het godsdienstig leven is dieper en breder geworden, maar tevens heeft zich van het humanistisch standpunt uit gezien, theologisch een regressie vergetoond. De sinds 1950 geldende N.H.-kerkorde spreekt van dankbare gehoorzaamheid aan de Schrift, van gemeenschap met de belijdenis der vaders. De kloof met wat van ouds vrijzinnig was, is dieper geworden, evenzeer die tussen geloof en humanisme. De taal die de kerk thans weer spreekt, is voor tal van buitenkerkelijken en van nog-net-kerkelijken geheimtaal geworden. Dit verschijnsel, zo het al niet de onkerkelijkheid versnelt, zal in elk geval weinigen onder de afgevallenen terugwinnen.

Het streven naar een meer open en verinnerlijkt katholicisme vertoont met het hierboven geschetste verschijnsel verwantschap: sociaal-politiek radikalisme en innerlijke godsdienstigheid, in beide gevallen dikwijls in intellectuele kringen. Op dit interessante verschijnsel kan ik niet verder ingaan. Maar wel mag gekonstateerd worden, dat ook onder het „gewone” gelovige volk een inmenging van een geestelijke in partikuliere aangelegenheden minder verdragen wordt, bijv. in vragen over het kindertal, inzake gemengde huwelijken, enz.

Ten slotte. Valt voor humanisten toenemende onkerkelijkheid steeds toe te juichen? Het hangt er net van af, onder wie en hoe. Vervalt men in een nieuw onkerkelijk bijgeloof (zonder dat men weet, dat het dit is) of tot een pseudoreligie: het fanatieke geloof in een superieur gewaand ras of volk, tot een onvoorwaardelijke gehoorzaamheid, onkritisch en onverzoe-nelijk, aan een stelsel, dat de waarheid pretendeert te bezitten, dan is er, menselijk gesproken, niets gewonnen.

Maar misschien zit dit er ook in. De gewoonte te geloven aan een eeuwige waarheid, aan op geen historische evidentie berustende „heilsfeiten”, predisponceert vaak voor een mentaliteit, die bij verlies van een oud geloof, een nieuw geloof wenst en niet bij machte is uit te groeien tot dat innerlijke evenwicht, dat geen eeuwige waarheid, geen onbetwifelbare zekerheid nodig heeft, deze zelfs niet verdraagt. Zodat de wijze waarop de onkerkelijkheid zich uitwerkt, belangrijker is voor de humanist dan haar toeneming.

O. N.

TIL BRUGMAN

Een zwarte dag

U kent toch tante Fietje? Neen? Laat u dan maar eens uw vrouwelijke kennissen van meer dan middelbare leeftijd de revue passer. U vindt er beslist tante Fietje onder. Aan wie vertrouwt u bijvoorbeeld uw tafelzilver en uw azalea's en uw kanariepietje toe, wanneer u op reis gaat? Nu, ziet u wel! Het hele onderscheid ligt hierin, dat uw tante Fietje Anna of Mientje heet, maar dat is hier van ondergeschikt belang.

Ze heeft een vriendelijk rimpelig gezichtje en de enige pretentie die ze kultiveert is, dat ze al te bescheiden is. Haar eerste woord, toen ze op de wereld kwam, was vast: „Stoor ik soms?” En dat is het principe van haar gehele verdere leven geworden. Bovendien houdt ze er volslagen overdreven begrippen van mijn en dijn op na en heeft zo'n nauwlettend geweten, dat het erger is dan een gezonde hartkwaal.

Deze tante Fietje woont samen met een zuster, Amalia geheten. Eén van de twee was jaren geleden een blauwe maandag getrouwd, toen stierf de echtgenoot en nu zou het iemand moeilijk vallen met zekerheid te zeggen wie van haar dat eigenlijk is geweest. Dit doet er ook minder toe.

Het enige dat vast staat is, dat het samenleven van deze gezusters, steunend op een kleine lijfrente, zonder horten of stoten verder rolt, iets dat zelden het geval is bij twee zo verschillende naturen.

Over Amalia wil ik niet veel zeggen. Ze is de stoerste van het zusterpaar. Ze zwaait de scepter en is niet zo gauw uit het veld te slaan, als de teergevoelige tante Fietje.

Vandaag, zo midden in de trieste herfst, lijkt de dag zelf met het verkeerde been uit bed gestapt. Al in de vroege ochtend liep alles niet

zoals het moest lopen, zonder dat iemand nog precies kon zeggen wat er gaande was. Op stuk van zaken was het toch wel de schuld van Fietje. Wanneer ze niet uitdrukkelijk tegen de zin van Amalia in een opwelling van haar altijd oeverloze goedigheid een poes in de kost had genomen, was het niet gebeurd. Weliswaar had Amalia zich in de loop der jaren er in geschikt, dat in de vakantie pleegkinderen van allerlei aard in huis werden ingekwartierd, maar van half september af oordeelde ze, dat ieder fatsoenlijk mens weer aan de huiselijke haard hoorde te zijn en zelf zijn eigen hebben en houden moest verzorgen. Waar ging het anders met de wereld heen? Een poes buiten het seizoen was weer een van die buitenisigheden van Fietje.

Van meet af aan had deze poes een heleboel kattenkwaad uitgevoerd. En om het geval de kroon op te zetten, had ze gistermorgen het wastafelglas van Amalia omgekieperd en, wat erger was, met inhoud. De gevolgen voor tante Amalia waren: ten eerste een paar dagen onvrijwillig gemummel, ten tweede een hoge tandartsrekening.

Geen wonder, dat ze uit haar humeur was, te meer, daar ze onder deze omstandigheden haar hart niet in vloeiende termen kon uiten. Tante Amalia was dan ook op een bijna onkristelijke manier kribbig. Ze had de ruimte nodig, de hele kamer, die toch al niet groot was, om te kunnen ijsberen en op deze manier te vertellen wat ze zonder gebit niet met woorden kon zeggen. Bij dat gestage en temperamentvolle ijsberen rinkelde alles wat los en vast zat, de prismaatjes aan de ouderwetse hanglamp, de glazen en kopjes van groma zaliger in de porseleinkast. Weggedoken in haar trippen stoeltje, schrok tante Fietje elk ogenblik op, alsof de bliksem insloeg. Ze was trouwens haar leven lang doodsbenauwd voor onweer geweest.

Tante Fietje heeft er dus schuld aan, dat ze vandaag niet naar de verjaardagsvisite in Hilleberg kunnen gaan, want ze heeft die kwaai kat in huis gehaald die het glas met kostbare inhoud heeft omgesmeten. Tante Fietje komt evenwel geen ogenblik op het idee, dat zij tenminste zelf nog gaaf is en dus eigenlijk wel zou kunnen gaan. Integendeel, niet te gaan komt haar als een welverdiende penitentie voor. Maar Amalia legt het er in haar boos humeur op aan, Fietje de voldoening over deze boete te ontnemen. En zo komt voor Fietje een nieuwe straf bij al de onrust en verwarring die deze regenachtige dag reeds heeft gesticht. Als het tegen drieën loopt, vraagt Amalia plotseling van achter haar zakdoek aan de zorgeloze Fietje, die haar boetedoening afziet:

„Trek je je zwarte japon met de gitten aan?” net alsof Fietje iets anders zou hebben gehad om aan te trekken.

Tante Amalia wil op deze manier haar zuster fijntjes laten voelen wat ze van haar verwacht, meer nog, wat ze wil afdwingen. Een klein traantje rolt over tante Fietjes gezicht.

„Och, mal schaap, huil nou maar niet,” zegt Amalia. „Er is geen kwestie van, dat jij niet gaat. Jij gaat! Anders zou Betje nog denken, dat een van ons tweeën is gestorven. Bovendien

heb ik mijn paraplu nodig, die ze de vorige keer heeft meegenomen, omdat het bakstenen goot. En je kan toch wel op je vingers narekenen, dat ik hem bij dit weer zelf niet kan missen?”

Tegen dit argument is Fietje niet bestand. Met zuchtjes en verstolen blikken kleedt ze zich aan en trekt zo zoetjes de straatdeur achter zich dicht, alsof Amalia niet haar valse gebit, maar haar nek had gebroken.

Stevig in haar garen handschoen houdt Fietje het tremgeld klaar, opdat ze het dadelijk bij de hand zal hebben, wanneer de kondukteur komt. De kondukteur moet geen momentje kunnen denken, dat ze misschien had willen proberen voor niets mee te rijden. Tante Fietje heeft voor al wat ambtspersoon is. Wanneer het haar overkomt, dat op haar rit een controleur in de wagen stapt, valt ze bijna flauw bij de gedachte, dat er iemand zou kunnen zitten die nog niet had betaald. Ze zou het nauwelijks overleven.

De trem staat nog te doezen bij het eindpunt in de verte. Om een klein stootje tegen iemands elleboog maakt tante Fietje plichtplegingen, uitvoerig en beleefd, en begint zich dan nog eens van voren af aan, nu vanwege haar druipende paraplu, te verontschuldigen. De wagen zet zich schokkend in beweging.

Langzamerhand wordt het benauwd van al die natte kleren. Het wordt broeierig en warm. Tante Fietje krijgt slaap van het eentonige geschommel. Met een ruk rijst ze in de hoogte, wanneer de kondukteur luidkeels de straatnaam aan het andere eindpunt van de stad afroept.

Plotseling klinkt achter haar een verschrikte vrouwenstem:

„Mijn paraplu... waar is mijn paraplu!”

Ze zal hem nog wel vinden... denkt tante Fietje goedig en schuift verder naar de uitgang toe. Tante Fietje wordt evenwel midden in deze manoeuvre onzacht vastgegrepen, een halve draai omgedraaid, en de kondukteur zegt bars: „Maar u heeft toch de paraplu van die dame in uw hand!”

Geheel buiten westen bekijkt tante Fietje zich van onder tot boven. Aan haar linkerarm hangt als vanouds de vertrouwde paraplu met de lange punt, die ze uit honderden zou terugkennen. In haar rechterhand houdt ze, even verschrikkelijk als onverklaarbaar, een kort, dik exemplaar.

„Dan moet ik me vergist hebben, toen hij zo tegen de rand van de bank tussen ons in heeft gestaan. Werkelijk, dat is een vergissing. En mevrouw moet asjeblijft niet denken... nee, werkelijk, dat is niet opzettelijk geweest. Ik ben er helemaal overstuur van...”

„O, het is heus niet zo erg. Zo iets kan de beste gebeuren.” En de dame in de grijze regenjas, tevreden, dat ze haar eigendom nog net op het nippertje terug heeft, stapt met een afgemeten hoofdknikje uit.

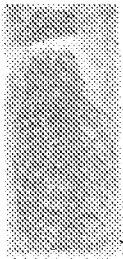
„Waarom zou die mijnheer op het achter balkon zijn bovenlip zo akelig optrekken?” peinst tante Fietje en strompelt van de tremtree.

Het loopt tegen vijven. Tante Fietje maakt aanstalten om van de jarige afscheid te nemen en huiswaarts te keren. Wat jammer toch, dat Amalia de boerenjongens heeft moeten missen, die Betje voortreffelijk weet te maken. Haar goedje is haast nog koppiger dan kant en klaar uit de winkel. Tante Fietje is er tenminste heet, aangedaan en opgewonden van. Toch denkt ze op het laatste ogenblik nog aan Amalia's paraplu, die hier van Betjes bezoek is beland. Ze vertrekt, thans weer geheel in het lood, dit keer met twee stuks aan haar linkerarm. Tante Fietje, lacherig vanwege de rozijnen op brandewijn, proest het op straat uit. Dubbel gewapend en nu valt er geen drop!

In de trem heeft ze zich weer in bedwang en haar opgewondenheid gaat liggen, alsof het een onverhoeds briesje was geweest. Ze wordt door de bedomptheid van de doorregende jassen rondom ietwat soezerig, prettig, vredig soezerig. Trouwens, dat wordt ze zonder middagdutje om dit uur altijd.

Tot de kondukteur haar bij de laatste halte

wakker schudt. Een beetje stram werkt ze zich omhoog en stelt de man gerust. Slechts één haltetje is ze te ver. Dat eindje loopt ze wel terug.

„Maar, meneer,” zegt ze plotseling bedremmeld tegen de kaartjesman, die, onderzoekend kijkend, voor haar is blijven staan, „ik merk net, ik heb hier een tweede paraplu. Die moet iemand tegen mijn knie hebben laten staan...”

„Komt in orde, dametje!” verzekert de kondukteur en beent gewichtig met het netelige voorwerp door de lege wagen.

„Ik heb u trouwens de hele rit al in de gaten gehad. Dat levert u me vandaag nou al voor de tweede keer. Een mens verliest wel zijn haren...” en hij werpt een barse blik naar wat er aan flossige pieken onder haar regenhoedje uitkijkt. „Maar sommige streken raakt hij blijkbaar nooit kwijt. Het is me wat moois op uw jaren. En zo geraffineerd zie je ze zelden!”

Hoewel het haar een schok van belang heeft gegeven, dat de mensen er zulke lelijke gedachten op na kunnen houden, komt tante Fietje opgelucht thuis. Ze is zich van geen kwaad bewust en het vreemde ding is ze gelukkig kwijt. Dat komt wel weer in rechtmatige handen.

„En mijn paraplu?” informeert Amalia al op de gang, hand voor haar mond.

Tante Fietje inspekteert haar linkerarm. Daar hangt alleen de hare met de lange punt. De benen vogelkop van haar zuster is en blijft weg.

Toen haar een licht opging, was tante Fietjes ontreddeering te groot om ook nog uitleg te verdragen. Ontzet stak ze haar eigendom haar zuster toe.

„Ik koop wel een nieuwe,” zei ze grandioos. Maar niemand zou hebben begrepen, dat ze die voor Amalia bedoelde.

„Socrates”

Het humanisme, zoals het nu sinds tien jaar door het Humanistisch Verbond zijn moderne gestalte kreeg, kan niet anders dan zoeken naar moderne vormen en formuleringen. En niet alleen voor zijn dagelijkse, populaire verkondiging, maar ook in het onderzoek en de bestudering van zijn diepste grondslagen, ook in de formulering van zijn principiële konklusies. Het zal dat doen op wetenschappelijk niveau, en — naar de aard van het humanisme zelf — op ondogmatische, niet-doctrinaire wijze uitgaande van het inzicht, dat de mens, ook de wetenschappelijk onderzoekende mens, slechts zijn eigen menselijke keurvermogen ten dienste staat. Anders gezegd, dat hij bij zijn onderzoek steeds bereid moet zijn om gevonden, doch onjuist gebleken konklusies te herzien, en voor juistere gevolgtrekkingen altijd weer opnieuw tot zijn uitgangspunt terug te keren en van voren af aan te beginnen.

Deze wetenschappelijke taak is door het Humanistisch Verbond opgedragen aan de Humanistische Stichting „Socrates”, op 30 juni 1950 opgericht met als doel: „de bevordering van wetenschap en cultuur, in het bijzonder met betrekking tot de humanistische levens- en wereldbeschouwing”. De werkzaamheden van deze stichting zijn tot nu toe de volgende:

1. een bijzondere leerstoel aan de Technische Hogeschool in Delft, waar prof. dr L. van der Wal kolleges geeft;

2. de Zomerschool brengt elk jaar gedurende enige dagen een aantal deelnemers bijeen ter bestudering van belangrijke onderwerpen onder deskundige leiding (o.a. „Ontmoeting der levens-overtuigingen”, „Humanisme en sociale gerechtigheid”). Dit jaar zal men zich kunnen verdiepen in: „Humanisme en kunst”;

3. in voor- en najaar hebben enkele land-dagen plaats, gewijd aan wetenschappelijke, wijsgerige en kulturele onderwerpen;

4. plaatselijke en regionale studiegroepen worden gevormd door hen, die het werk van de Stichting steunen;

5. het driemaandelijks tijdschrift voor wetenschap en cultuur „Rekenschap” publiceert artikelen over fundamentele vraagstukken, het humanisme betreffende en rakende.

Een ruim arbeidsveld voor al degenen, die door publikaties of door het deelnemen aan discussies op wetenschappelijk niveau het hunne kunnen bijdragen aan verheldering en verdieping der problemen, waarmee het moderne humanisme te maken heeft, aan de uitwerking van zijn grondslagen, en aan de bevordering der meningsvorming.

En ook zij, die zo voortdurend en vol geestdrift hun krachten en hun gaven in dienst van humanisme en Verbond stellen op vooraanstaande of meer bescheiden posten, vinden hier de bronnen waaraan hun werk zich kan vernieuwen en verfrissen, een verfrissing zo nodig voor hen, van wie steeds het uiterste wordt gevergd.

Men neemt deel aan het werk van de Stichting en bevordert het door:

a. een donatie van tenminste f 12,— per jaar ten behoeve van het fonds voor de bijzondere leerstoelen;

b. een kontributie van tenminste f 2,50 per jaar;

c. een abonnement op „Rekenschap” voor f 7,50 per jaar (voor donateurs, kontribuanten en studenten f 6,— per jaar).

Donateurs en kontribuanten hebben het recht deel te nemen aan het werk van de sekties.

Opgaven voor donatie, kontributie en/of abonnement kunnen gericht worden aan het sekretariaat van de Humanistische Stichting, „Socrates”, Bleyenburgstraat 1, Utrecht.

T. M.-N.

Tien jaar Nederlandse literatuur

In kort bestek een overzicht geven van de Nederlandse roman in de afgelopen tien jaar is een vrijwel onmogelijke opgave. Om enig houvast te krijgen, zou men moeten beginnen met rubriceren en katalogiseren, een bezigheid, waar ik, zoals dat heet, niet „in geloof”. De literaire roman, goed. Maar waar ligt in de roman de scheiding tussen literatuur en lektuur? En wat is een roman eigenlijk, en welke functie vervult de roman? En als dat alles min of meer gedefinieerd zou zijn, hoe dan de romanschrijvers in te delen? Volgens leeftijd, richting, stijl, groep, „school”?

De roman weerspiegelt de mens-wording van de mens, in de mate waarin de romanschrijvers zich van die problematiek bewust zijn. Dit betekent, dat de aspecten waaronder mens en wereld gezien en verbeeld kunnen worden in de roman, oneindig gevarieerd zijn, omdat er nu eenmaal een oneindig groot aantal bewustwordingsfasen en -mogelijkheden bestaat. De zaak wordt des te gekompliceerder omdat iedere schrijver bij het komponeren van zijn roman nu eenmaal gebruik maakt van aan de voor iederen waarneembare menselijke werkelijkheid ontleende motieven. Het gaat er nu om, wat er met behulp van die motieven wordt uitgedrukt en hoe en waarom.

De scala loopt van een nog onbewust gevangen zijn in de realiteit die een ondoorzichtige veelheid van verschijnselen is, over de „Ausinandersetzung” van het individu met die verschijnselen, die hij doorgronden wil om zichzelf te vinden, tot aan de toenemende bewuste vormgeving aan het grote avontuur van de mens dat in al deze opeenvolgende stadia ligt besloten. Indien er sprake zou zijn van een indeling van romanschrijvers in categorieën dan zou die indeling in de eerste plaats ergens binnen deze scala moeten liggen.

Het beeld dat de Nederlandse roman sinds 1945 oplevert, schijnt vooral bepaald te worden door de schrijvers, die midden in de strijd om bewustwording staan, die bezig zijn de wereld „zoals-die-zich-voordoet” los te laten of zich daar al van gedistancieerd hebben, en nu gekonfronteerd worden met de noodzaak tot zin-geving, kortom, die „hinkend onderweg” zijn. Dit proces kan zich in vele, vaak verwarrende, vormen uiten. Het zoeken naar een nieuwe innerlijke werkelijkheid, die men eerst moet leven om haar te doen zijn, kan nauwelijks geleidelijk en harmonisch verlopen, het is iets dat de hele mens opeist, het is schokkend en kwelend en chaotisch en gevaarlijk, en dat alles des te meer, naarmate het wereldbeeld waar men zich van wil bevrijden méér autoriteit bezat, hechter, solider, onaantastbaarder scheen te zijn.

De schrijvers die op het ogenblik het beeld van de Nederlandse romanliteratuur bepalen – hierin ligt geen waarde-oordeel uitgedrukt, het gaat om het benaderen van een *klimaat* – zijn dan ook vooral zij, die op de een of andere manier vraagtekens zetten achter geestelijke en maatschappelijke waarden die tot nog toe in dit zo op „vastigheid” en het „alles op zijn plaats” gestelde volk als absolute zekerheden en maatstaven golden. Niemand ziet zich graag vaste grond – of wat hij daarvoor houdt – onder de voeten weggeslagen. Het is dan ook geen wonder dat het werk van romanschrijvers dat vraagtekens plaatst, bij degenen die lezen (en dat zijn er in Nederland toch wel meer dan men wel eens denkt) uiterst verschillende reacties oproept.

Gesprekken met lezers tonen aan, dat waar de term „de na-oorlogse Nederlandse roman” gebruikt wordt, men zeer beslist een bepaalde categorie van schrijvers op het oog heeft: ten eerste natuurlijk Simon Vestdijk, die zowel hors concours als centraal is, en verder W. F. Hermans, Anna Blaman en (nog) G. K. van het Reve. Deze namen worden altijd genoemd, zij schijnen haast symbolen voor wat men verstaat onder het kenmerkende klimaat van de Nederlandse roman van na 1945. In mindere mate geldt dit voor het werk van b.v. Alfred Kossmann, Adriaan van der Veen, A. H. Nijhoff, Dola de Jong. In de laatste tijd komen vooral jongeren weer met andere „karakteristieke” namen aandragen: Bert Schierbeek, Harry Mulisch, Simon Vinkenoog, Nel Noordzij, en de Vlamingen Hugo Claus en L. P. Boon. Er is in de – gewoonlijk levendige, om niet te zeggen verhitte – discussies sprake van een onmiskenbare mentaliteit, die sommige lezers als ontluisterend, obscene, morbide en vreemd, anderen als ontmaskerend, eerlijk en heilzaam kwalificeren.

Het begrip „afbraak” wordt herhaaldelijk gebruikt, door de één met ontzetting, door de ander met instemming. Altijd blijkt, dat de lezers zich er, hoe dan ook, toch wel van bewust zijn, dat het gaat om veel meer dan esthetische waardering van vorm en inhoud, dat het probleem van deze literatuur in wezen een probleem is van de (Nederlandse) mens van nu. Verreweg de meest voorkomende houding bij lezers is er een van onzekerheid, van zowel aangetrokken als afgestoten worden. Ik geloof, dat het geen intrappen van een open deur is, wanneer ik in het kader van „Tien jaar Nederlandse literatuur” over het begrip „afbraak” schrijf en over de vormen, die het in onze gemeenschap onherroepelijk schijnt te moeten aannemen.

Deze „afbraak-literatuur” uitsluitend tot rancune en ressentiment en andere psychische kronkels van de auteur te herleiden, lijkt mij eenzijdig. Het is vrij gemakkelijk een schrijver in zijn werk op persoonlijke zwakheden en eigenaardigheden te betrappen. Moeilijker wordt het voor de lezer zichzelf en zijn eigen aandeel in dit alles op te sporen.

Het is geen wonder, dat juist in ons land de „afbraak” in de roman vaak van zo grof, muf en onsmakelijk allooi is. Het is de schaduwzijde van ons volkskarakter, zowel van de „burgerlijke” nuchterheid als van de z.g. „dominees-mentaliteit”, die ondanks eeuwenlang contact door handel en zeevaart met andere landen en volken, ondanks twee wereldoorlogen, onverwoestbaar in ons blijven leven. De intrede van het Nederlandse bewustzijn in het bewustwordingsproces dat nu in West-Europa aan de orde is, wordt gekenmerkt door een manifestatie van

wat er onder de oppervlakte van ons nationale karakter aan schaduw-krachten werkzaam is. Nuchterheid, fatsoen en steile rechtzinnigheid, hebben bizarre, Jeroen-Bosch-achtige tegenvoeters vol heimelijke verschrikking, vol suggestie van het obscene en groteske. „Vrijzinnig” idealisme en een „algemeen-beschaafde houding en zorgvuldig via gymnasium en studie aangekweekt intellektualisme” blijken maar al te vaak zich naar onderen toe te verlengen in platte lol, liederlijkheid, infantiel zelfbedrog en levensangst, zoals omgekeerd de na de oorlog opgekomen, op St. Germain des Prés geïnspireerde bohème dikwijls de geleefde wensdroom is van een in maffe kleinburgerlijkheid of lumpen-armoe wortelend bestaan, het geleefde protest.

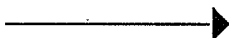
De lezers die de na-oorlogse Nederlandse roman van een bepaald type „onbegrijpelijk” of „vies” of „akelig” vinden, zijn voor het grootste deel zelf nog niet toe aan die innerlijke verscheurdheid en chaos die letterlijk schreeuwen om opruiming, om grote schoonmaak. Wat de schrijvers koel-analyserend of hartstochtelijk, woest, bezeten van haat en afschuw, uit hun leven wegvegen, wat zij kapotbreken en als waardedoos naar buiten trappen, wat zij uitbraken, zijn de schaduwen van het nederlands-zijn, dat uiteindelijk ook maar een vorm is van het mens-zijn. Deze behoefte aan reiniging, kan zich op nog andere, misschien minder direct herkenbare, manieren uiten, als vlucht in irrisie, in het absurde, als onbarmhartige registratie van onze huis-, tuin- en keukenwerkelijkheid, of, in sommige gevallen, als een opdrogen van of bewust afstand-doen van de fantasie.

Voor het grote publiek dat voorzover het leest, gewend is zelfbevestiging te zoeken in illusies, of ontspanning in tot feitelijke gegevens beperkte non-fiction, is de wereld van de schrijver maar al te vaak een gesloten boek. Het grote publiek is van de literatuur vervreemd omdat het niet meedoet, niet mee kan of wil doen aan dat bewustwordingsproces dat met een katarsis begint. De vervreemding komt voort uit die onwil, dat verzet, en aan de andere kant verscherpt die weerstand de brutaliteit, de moeder-wanhoop van de kunstenaar.

De gemiddelde Nederlander, met zijn verering voor welstand, degelijkheid en aanzien, heeft veel te verliezen. Hij is handig en volhardend genoeg om wat door krachten van buitenaf, door oorlog of overstroming, vernietigd wordt, weer op te bouwen en bruikbaar te maken, maar hij komt er niet gauw toe om iets dat al lang bestaan heeft, iets waaraan hij gewend geraakt is, af te breken en door nieuw te vervangen, ook al zou dat nodig zijn. Hij loopt niet graag het risico van opruimen zonder de garantie, dat hij er iets beters voor in de plaats zal krijgen.

De vooral op het uiterlijke gerichte activiteit van opbouwen, iets presteren, winst maken, kan zich het best en het profijtelijkst ontplooiën in een geestelijk betrekkelijk onbewogen sfeer. Wie zijn innerlijk bij voorbaat heeft georganiseerd door paal en perk te stellen, door konform te zijn binnen normen, wetten en regels, waar niet hijzelf maar bepaalde maatschappelijke en religieuze instellingen verantwoordelijk voor zijn, kan nu al zijn energie richten op de praktijk, die hem uiteindelijk de zo hoog aangeslagen wel-

(Zie verder pag. 15)

stand, degelijkheid, aanzien enz. enz., kan verschaffen. Verstoring van dat „innerlijk” dat volgens een vast schema is ingericht, brengt de aktiviteit-naar-buiten-toe en dus het begeerde resultaat daarvan in gevaar, en dat zet de hele wereld, het hele bestaan op losse schroeven.

Onbewust wordt dus als „goed” en „waar” aanvaard wat het innerlijke patroon niet aantast, maar eerder nog versterkt. Wanneer in het werk van een schrijver niet de bevestiging, en dus het „goede”, „ware” te vinden is, deugt dat werk niet, is het onbegrijpelijk, verward, vies, deprimerend, cru, of wat al niet. Uiterst zelden herkent de lezer in dat verwarde, onsmakelijke en onbarmhartige dat hij afwijst, een manifestatie van de schaduwzijde van zijn eigen schijnbaar veiliggestelde innerlijke „mooie kamer”.

Het meest afkerige blijkt men van de romans met een open einde of een negatief slot. Zij worden als hopeloos, zwartgallig, pessimistisch zonder meer afgewezen. Een happy ending, een in het vooruitzicht gestelde oplossing, maken de lektuur daarentegen weer dragelijk, of misschien is het in de meeste gevallen wel zó, dat de konklusie die een „moraal,” of een richtingwijzer naar een moraal bevat, het lezen van een boek dat men anders als verwerpelijk zou beschouwen, rechtvaardigt. De nietsontziende openhartigheid van de schrijver, de onthulling die hij doet over de mens en het menselijke leven, zijn kritiek, spot en afschuw, maar ook wat hem verrukt en ontroert, ook zijn speelsheid en fantasie, betekenen zodra dit alles de perken van het „gewone” en „normale” te buiten gaat voor een lezer van de bovengenoemde soort een heimelijke prikkel en een gevaar. Ergens kleeft daaraan iets van het verbodene, van schuld, in een zo met religieuze taboes doordrenkt land als het onze zeer wezenlijke elementen in het leven, en wat is het enige dat hier voor een ekskuus, voor herstel van evenwicht zorgt? De aanwezigheid van een *moraal*, hoe summier ook aangeduid.

An dit recept dankt dan ook de z.g. „realistische” lektuur van kiosk en uitleenbibliotheek haar sukses. Op deze hoeksteen steunen thriller en detectiveroman: na bloedvergieten en geweldpleging zegeviert het Recht of de politie. De lezer wordt gegrepen in zijn zwakke punt: hij krijgt zijn sensatie (die, hoe vreemd het misschien ook mag lijken, in onze tijd het enige is dat het grote publiek in zijn blinde, onbewuste drang naar contact met de werkelijkheid schijnt te kunnen bevredigen) opgediend in een verzoenend sausje. Maar de romanschrijver die met behulp van vaak aanmerkelijk minder „realistische” gegevens een brok innerlijke bewustwording, strijd om mens-zijn tracht uit te beelden, en die het compromis van de oplossing als onwaar en dus artistiek niet verantwoord versmaadt, wordt verward, cru, vies, deprimerend, enz. zie boven, genoemd.

Het is overigens, ook op het gebied van de literatuur, niet zo eenvoudig het kaf van het koren te scheiden. Zeer veel moderne „literaire” romans zijn mengsels van: verslag van konflikt in het vlak van de mens-wording, en van een bewust of onbewust toegeven aan de universele honger naar prikkels. Het is vaak moeilijk uit te maken, waar een schrijver echt is in zijn afbraak en ontmaskering, en waar hij met zijn openhartigheid koketteert, of die handig doseert, of wat vaker voorkomt dan men wel zou denken, min of meer ondanks zichzelf onder invloed van bepaalde denkrichtingen meehelpt „stemming te maken”. Want de ontlustering en vernietiging van bestaande waarden en opvattingen, instellingen en verschijnselen, kan koren zijn op de molen van wie belang heeft bij een totale maatschappelijke omwenteling.

Nu heeft niemand ooit aan de literatuur een revolutionair karakter kunnen ontzeggen; als uiterst gevoelig instrument van wat de menselijke geest beweegt, registreert zij ook verschuivingen en veranderingen zodra die zich aankondigen. De schrijvers zijn dus hoe dan ook,

bij dit proces betrokken. Zij helpen mee aan het onophoudelijk veranderen van de wereld, omdat zij in hun werk niet anders kunnen dan uiting geven aan wat er in de mens van hun tijd zowel individueel als kollektief aan de hand is.

De „afbraak”-literatuur schijnt een steeds duidelijker wordende tendens te vertonen: die van façades neerhalen, luchtbouwsels wegblazen, ten bate van een nieuw contact met de werkelijkheid, een nieuwe vorm van menselijke gemeenschap; die van een wijdere horizon te ontsluiten, een horizon die méér omvat dan wat tot nog toe als tot de gezichtskring behorend werd beschouwd; die van ons te verlossen van onze angst voor wat (nog) buiten de grenzen van ons bewustzijn ligt. Dat angst-wegnemen hoeft volstrekt niet synoniem te zijn met overmoed-aankwaken; maar wat men niet kan kennen behoeft men daarom nog niet magisch te bezweren in een systeem of een ritueel.

De „afbraak” is in laatste instantie gericht op de geestelijke bevrijding van de mens, en op een nieuwe, in die bevrijding wortelende verantwoordelijkheid. De „afbraak” is, hoe paradoxaal dat misschien ook klinkt, in zijn meeste zuivere en daardoor vaak minst aantrekkelijke vorm, een pleidooi voor mensengemeenschap zonder leugens en frasen, voor een bescheiden en onversierde maar bloedwarme naastenliefde en voor onversneden *leven*.

De „afbraak”-literatuur zoekt de goede verstaander, de mens die aan het rekenschap afleggen toe is, die bereid is zich te verwonderen, te schrikken, tot in zijn merg zich „gegrepen” te voelen, die bereid is zichzelf te herkennen in het beeld dat hem in de roman wordt voorgehouden, en bereid, uit die herkenning de konsekventies te trekken. De roman heeft niets te leren, de roman fungeert als de lucifer bij de lont. De springstof die vernietigt en, daardoor tegelijkertijd veruiming kan scheppen, ligt in de lezer zelf opgetast – of *niet*.

Wat men „afbraak” noemt, is in wezen vaak inplaats van moedwillig pervers stukmaken alleen maar een wanhopig zoeken naar het beeld van een waarachtiger, een vollediger mens. In een wereld waarin het „gij zult uw naaste liefhebben gelijk u zelve” zowel een diepe schuldgevoelens opwekkend sacraal gebod als een tot walgens toe misbruikte frase is, kan de weergave (in literatuur) van de rauwe ellende van oorlog, moord en verkrachting, haat en honger de kalalysator zijn, die tot een intenser besef voert van de condition humaine en van het eigen aandeel daaraan. In milieus waar een cultus van het „SCHONE en GOEDE en WARE” bedreven wordt als (onbewuste) mimicry, kunnen openbaringen van agressie en obsceniteit en boosaardigheid in de menselijke ziel leiden tot zelfinzicht en zelfkritiek, tot een herkennen van de verborgen schaduw. In een maatschappij wier wapenspreuken zijn: „Zaken zijn zaken” en: „Wat de boer niet kent dat eet hij niet”, kan van het uitbarsten van irrationele, surrealistische, individualistische, existentialistische en experimentele elementen een gezonde invloed uitgaan.

Iedere gemeenschap krijgt de katarsis die zij verdient, d.w.z. bij de grote schoonmaak komt de voor die gemeenschap karakteristieke rommel tevoorschijn. Zowel de bijval als de tegenstand die het werk van bepaalde auteurs wekt, is verklaarbaar. Voor de ene lezer is het overhoophalen een gênante, pijnlijke geschiedenis, een schandaal, voor de ander een bevrijding, en voor wie zelf „hinkend onderweg” is, tenslotte zowel het een als het ander. De mens in de lezer moet een zekere mate van rijpheid bereikt hebben om met enig recht van spreken *kieskeurig* te kunnen worden waar het literatuur betreft. Pas voor hem in wie de mogelijkheid tot werkelijkheidsbeleving daagt, kunnen de grote meesterwerken van de wereldletterkunde hun taal spreken, die altijd is: een appèl aan de waarachtige mens.

ALFRED KOSSMANN
(cliché: Haagsch Dagblad)

Dat de Nederlandse roman kennelijk betrokken is bij dit universele proces, zou men dus als een verblijdend verschijnsel kunnen beschouwen. Het is haast onvermijdelijk dat daarbij in een gemeenschap als de onze vooralsnog van allerlei wordt opgewoeld waar de doorsnee lezer zich met een zekere pijnlijke verbazing en afkeer van distancieert.

Ik heb hier drie onlangs gepubliceerde Nederlandse romans voor mij liggen, die zonder twijfel allemaal wortelen in de drang het contact tussen mens en werkelijkheid te herstellen, de mens vollediger te maken, hem intenser, waarachtiger te doen leven. Om het tema uit te beelden hebben de auteurs geput uit het bestaan dat zij uit eigen ervaring en aanschouwing kennen, bepaalde aspecten van het Nederlandse stadsleven. Hun hoofdfiguren zijn intellektuelen: de vrouwelijke arts Renée Geluk (uit Nel Noordzij's „Het kan me niet schelen”), de journalist Bernard Wesselius (in Max Dendermonde's „De dagen zijn geteld”) en de schrijver Jacques Vrede (in Alfred Kossmann's „De linkerhand”).

Drie gekwelde neurotici: de vrouw Renée, ingekapseld in een keihard pantser van ruwe onverschilligheid waarin de menselijke persoonlijkheid dreigt te verkommeren; de mannen respectievelijk: aan de drank verslaafd en seksueel impotent, met de begeleidende verschijnselen van sadisme en zelfkwellen. In alle drie de romans wordt een beeld getekend van levensangst en levensonmacht, alle drie de romans zijn – hoe de schrijvers hun verlangen ook vermommen – geschreven vanuit de overtuiging dat de mens pas „vervuld” wordt in een onmiddellijk bloedwarm *zijn*. Renée Geluk leeft, insolent, van zich af bijtend en trappend, onbarmhartig iedereen en alles „in het hemd zettend”, om niet zelf dupe te worden, om niet zelf naakt te staan met haar innerlijke weerloosheid en kwetsbaarheid, naar een moment van ontreding en ontmaskering toe, naar een niet-meer-weten-hoe-het-is-en-hoe-het-moet, waarin zij zich huilend en vloekend vastklampt aan een man in wie zij plotseling „de ander” ervaart.

„Het is tweederangs wat wij doen, alles is tweederangs: wat we zeggen, wat we denken, alles... Lucas, bestaan er zulke mensen als wij?”

(Zie verder pag. 16)

Liberalisme en Humanisme ¹⁾

Het politieke liberalisme kiest geen partij in godsdienstige en filosofische vragen; het beweegt zich slechts op staatkundig gebied. Daaruit volgt, dat het liberalisme noch vóór noch tegen het humanisme is, evenmin als het dat bijvoorbeeld is vóór of tegen het kerkelijke protestantisme of katholicisme. Om op dit punt geen misverstand te doen rijzen, zij hieraan toegevoegd, dat het liberalisme natuurlijk wel in konflikt kan komen met de politiek georganiseerde protestantse en katolieke partijen, even goed als met andere politieke partijen. Wanneer dan ook het humanisme zich eveneens politiek zou gaan organiseren, wanneer er met andere woorden een humanistische politieke partij zou ontstaan, dan zou dat de bron zijn, waaruit konflikten tussen de humanistische partij –

niet het humanisme – en de liberale partij zouden kunnen opwellen. Dit betreurt het liberalisme steeds, omdat daarmee, wat slechts een strijd op staatkundig terrein behoorde te zijn, de indruk kan geven van een strijd over geloofsovertuigingen te worden. Het liberalisme hoopt daarom, dat het humanisme zal volharden bij zijn tot dusver aangenomen houding om zich niet als humanistische partij in de politieke arena te wagen.

Want dan kan het liberalisme zijnerzijds volharden bij zijn neutrale houding tegenover het humanisme; in zijn geleederen is evengoed plaats voor humanisten als voor mensen van welke andere geloofs- of filosofische richting ook. En het gaat bij zijn politieke beslissingen uit van de volkomen gelijkgerechtigdheid van humanisten met andere burgers. Het sym-

patiseert zelfs met het humanisme, in zoverre het erkent, dat het humanisme voorziet in de geestelijke noden van een groot aantal mensen, die zich dikwijls verlaten gevoelen tussen hun medemensen. Een humanistische sociale werker vertelde eens van de dankbaarheid van iemand, die bij hem was gekomen met de klacht: „Ik heb genen mens”; hij had tot dusver niemand gehad bij wie hij zijn hart eens kon uitstorten. Er zijn grote aantallen mensen, voor wie de kerken onvoldoende aantrekkingskracht hebben en die door de kerken hunnerzijds niet bereikt worden; en juist deze mensen hebben geestelijke hulp en steun dikwijls zo hard nodig; uiteraard meer nog dan diegenen, die zich veilig geborgen gevoelen in de schoot van een kerkgenootschap.

De liberalen waarderen het, dat het humanisme deze eenzamen tegemoet treedt en er zijn er onder hen, die met het liberale Eerste-Kamerlid Louwes dit mede waarderen, omdat dit tegemoet treden gevoelens kan wakker roepen, welke tot terugkeer naar de kerk kunnen leiden.

Tien jaar Nederlandse literatuur

(Vervolg van pag. 15)

Hij was onmiddellijk bij haar en sloeg zijn armen om haar heen.

„Dat is het ergste niet,” fluisterde hij, „het ergste is, dat wij half bestaan en dat dan nog onecht.” Hij wachtte even. „Wij durven geen gevoelens te hebben, ik evenmin als jij.”

Het boek van Nel Noordzij is met intelligentie geschreven, maar vol cynisme en grofheden, die vaak geen enkele andere functie schijnen te hebben dan die van een persoonlijk afreageren van de auteur en daarom in de roman als zodanig een overbodige indruk maken. Zij zijn „des Guten zuviel”, zij overwoekeren het eigenlijke gegeven met wat in wezen alleen maar uitwassen zijn van een verzet tegen het mufte binnenhuis en de „mooie kamer”, maar die zelf weer ontaard zijn in een ander soort van mufheid en leugen. Met spaarzamer aangebrachte effecten had de schrijfster ons de gemoedsgesteldheid van Renée dwingend gesuggereerd.

Voor Bernard Wesselijs, de journalist uit Dendermonde's roman, is zijn gevecht tegen de drank verweven met een groeiend besef van genegenheid vóór en solidariteit met de onzekere en fysiek-tere vrouw Elisabeth; het daagt in hem dat hij zijn zelfbevestiging zal kunnen vinden buiten de fles om in het aandurven van verantwoordelijkheid, in beschermende liefde voor haar in wie hij „de ander” herkend heeft. De openhartige, wat ruwe jongens-onder-mekkaar toon van Dendermonde's boek, zijn natuurgetrouwe schildering van zeden en gewoonten uit wat ik gemakshalve maar de „Kring”-sfeer zal noemen, geven wel relief aan de figuur van de goedgehartige en goedwillende maar wat slappe en niet tegen de alomtegenwoordigheid in het leven van dood en vergankelijkheid opgewassen Bernard en aan zijn milieu.

Maar zowel Max Dendermonde als Nel Noordzij blijven toch uiteindelijk hangen in het realisme, de verhalen die zij vertellen zijn case-histories, géén gelijkenissen. Zij hebben aan hun persoonlijke afrekening nog niet het element kunnen toevoegen dat Renée Geluk en Bernard Wesselijs had gemaakt tot de prota-

gonisten (voorvechters) van een algemene problematiek. In de roman van Alfred Kossmann „De linkerhand” is het karakter van gelijkenis duidelijker, de auteur stelt het vraagstuk van de drang naar vollediger worden ook op een gekompliceerder wijze. Hij laat niet, de doorbraak naar de ander en naar een waarachtiger „zijn” door zijn romanfiguren beleven en beredeneren, hij geeft een *personifikatie* van de onmacht tot bloedwarm menselijk contact in de hoofdfiguur van zijn boek; Jacques Vrede is het tema. De impotentie waarvan hier sprake is, groeit uit tot méér dan een persoonlijk ongeluk, een persoonlijk tekort van één enkele toevallige man, het individu Jacques Vrede treedt voor ons op als de marionet van een universele onmacht, van de troosteloze eenzaamheid van het intellect dat van het lichaam en van de spontane gevoelsuitingen is vervreemd.

Op een ietwat sarkastische raak-me-niet-aan-toon, waarin hoogmoed, zelfbeklag, verbittering en onmiskenbare zieligheid méeklinken, doet Jacques Vrede verslag van de wijze waarop hij bij twee verschillende meisjes satisfactie, een gevoel van macht, en dus zelfbevestiging hoopt te vinden. Tegen Atie, het knappe, harde, domme winkelmisje, louter lichaam en zinnelijkheid, legt hij het af; zelfs waar hij haar, met de revolver in de hand, dwingt tot de grootste denkbare vernedering, die van gemeenschap met een man in zijn, Jacques' tegenwoordigheid, triomfeert zij: blinde drift is sterker dan schaamte.

Bij Bea, het vernederde onderwijzeresje vol minderwaardigheids-, schuld en angstgevoelens, volgt hij een andere taktiek: hij helpt haar, hij geeft haar hoop en zekerheid terug, verplicht haar aan zich, laat toe dat zij van hem gaat houden, om dan met één slag haar alle grond onder de voeten weg te slaan.

„Ik heb je geholpen, om je in mijn macht te krijgen.”

Ik keek door mijn beslagen bril zo scherp mogelijk naar haar en zag tot mijn triomf dat zij haar hoofd liet zakken. Zij bewoog zich, haar rechterschoof heen en weer.

„Ik heb mezelf willen bewijzen,” zei ik met koude radeloosheid, „dat ik hetzelfde kan als

Heeft dus het liberalisme eerder sympathie voor dan antipatie tegen het humanisme, het meent tevens, dat de sympathie slechts zo lang de overhand kan houden, als het humanisme verdraagzaam blijft, de uitingen van de kerken in het openbare leven aanvaardt en, wanneer ze die krachtens eigen beginsel moet bestrijden, niet vervalt in de fout de heiligste gevoelens van anderen te kwetsen. Er komen helaas onder kerkelijken mensen voor, die onverdraagzaam zijn tegenover humanisten, maar dat geeft deze laatsten natuurlijk geen vrijdom daarop met onverdraagzaamheid te antwoorden. Wanneer het humanisme, dat zich met de verdraagzaamheid onscheidbaar verweven weet, deze fout vermijdt, kan het op de sympathie van het liberalisme rekenen.

WENDELAAR

¹⁾ Uit het feit, dat men een artikel onder deze titel van een politikus vraagt, leid ik af, dat men het politieke liberalisme heeft bedoeld. W.

anderen door de toverformules uit te spreken. Ik heb het twee keer bewezen, bij Atie en bij jou.”

„Waarom?”

„Omdat ik behoefte had aan definitieve wraak.”

Later ziet hij het meisje met gebogen hoofd langzaam voorbij lopen en denkt moeizaam, zoals de schrijver aangeeft: „Ik ben zeer machtig.”

Maar is Bea overwonnen en vernederd? Wie is de verliezer?

Deze roman van Kossmann, die ik liever een novelle zou willen noemen, is in verschillende opzichten een „onverkwikkelijk” boek. Maar door de beheersing waarmee de auteur dit onverkwikkelijke heeft toegepast en ondergeschikt gemaakt aan het thema, door zijn intentie om de dingen zó te beschrijven, dat zij niet doel zijn, maar middel tot het aanduiden van een universeel probleem, bevat het onmiskenbaar iets van die „x”, die een roman pas tot roman maakt.

Tien jaar beeldende kunst

Het is niet gemakkelijk, in een kort bestek een overzicht te geven van de ontwikkeling der beeldende kunst gedurende de laatste tien jaren. Wat zich namelijk allereerst aan de beschouwer opdringt, is een veelheid van afzonderlijke persoonlijkheden, waarvan elk weer een ander standpunt, een andere opvatting vertegenwoordigt. Zelfs waar van groepsvorming sprake is – ik denk aan de Haagse schildersgroep „Verve” en aan de Amsterdamse „Realisten” – daar is blijkens de zeer uiteenlopende stijlopvattingen der leden van een zelfde groep het programma zo ruim gesteld, dat het als onderscheidingsmiddel nauwelijks meer zin heeft.

Wie dus een beeld wil geven van „wat er op het ogenblik aan de gang is”, en niet verdwalen wil in namen en nog eens namen, zal er goed aan doen, zelf een richtlijn te trekken en wel zo, dat daardoor enige belangrijke aspecten van de kunstontwikkeling na de bevrijding worden aangewezen.

Nu zal het wel zonder nadere uitleg duidelijk zijn, dat een wereldoorlog zulk een schok voor het bewustzijn der mensheid betekent, dat ook de kunstuiting en misschien moet ik zeggen: in de eerste plaats de kunstuiting, er de invloed van ondergaat. De Nederlandse schilderkunst kreeg tijdens en na de eerste wereldoorlog een karakter, dat wezenlijk verschilde van wat er voor die tijd gangbaar was. Dat de tweede wereldoorlog weer een verandering zou brengen, was niet anders te verwachten. Onder de kunstcritici waren er wel, die na 1945 overal een vernieuwd expressionisme meenden te ontdekken, klaarblijkelijk in de veronderstelling, dat nu noodzakelijk hetzelfde moest gebeuren als in de jaren na 1918. Hun inderhaast gesmede term „neo-expressionisme” werd naarstiglijk toegepast op de meest uiteenlopende verschijnselen, zodat de term hoe langer hoe vager werd en ten slotte niets meer zei.

Trouwens, heel dat „neo-expressionisme” was niets anders dan een loze konstruktie. Waar waren de levensintensiteit, de vitalistische tendenzen, die eenmaal de kunst van expressionisten als Kokoschka, Permeke, Gust de Smet, Herman Kruyder, gedragen hadden. Ze konden er moeilijk zijn in een tijd, toen ten overstaan van de jongste uitbarsting van menselijke verdorvenheid elk geloof in de mens de bijsmaak van een krampachtig credo quia absurdum krijgen moest. Wat kwam, was geen kunst van kleur- en vormexaltatie gelijk het expressionisme geweest was, maar volkomen in overeenstemming met de nog altijd doorwerkende bittere ervaringen, een kunst, die in alle soberheid een verkenning wilde zijn van een plaats om op te staan. Waar vinden we die dan, die kunst, welke in de eerste plaats een erkenning inhoudt van onze gehavende menselijkheid en die tegelijkertijd een poging betekent om weer vaste grond onder de voeten te krijgen?

Om duidelijk te zijn: niet in het geheel van de Nederlandse beeldhouwkunst, die in de laatste tien jaren kansen gehad heeft als nooit te voren. Geen stad in Nederland, die zichzelf ook maar enigmatische respektieerde, of er moest een monument geplaatst worden ter herinnering aan de oorlog, het verzet, de gevallen of de bevrijding. Maar al deze min of meer allegorische beelden van jongelingen of jonge vrouwen, die knielen, treuren, hun kluisters verbreken of een vogel laten opvliegen van de gestrekte hand, hebben bitter weinig te maken met het levensgevoel, dat ze eigenlijk zouden moeten uitdrukken. Zelden, al te zelden, ziet men verbeeldingen die ontsproten zijn aan de beeldhouwkunstige verwerking van ervaringen, die kerfden tot op het bot.

Die was er aanvankelijk bij Mari Andriesen, die, hoewel geen groot vormschepper, in zijn „Man voor het vuurpeleton” en zijn „Concentratiekamp” van het leed en de ontstegenheid op indrukwekkende wijze gestalte wist te geven. In zijn „Dokwerker” (monument februaristaking) verviel hij in de patetiek van ferme jongens-stoere knapen, terwijl hij in zijn ontwerp voor een beeldengroep in Rotterdam voor een oorspronkelijk kunstenaar gevaarlijk dicht in de buurt van Henry Moore komt. En wat

men ook verder in de prestaties van jongeren als Reyers en Couzijn bewonderen mag, geen Nederlandse beeldhouwer schiep een monument, dat zelfs maar vergeleken zou kunnen worden met Zadkine's „Gebombardeerde Stad” te Rotterdam.

Men kan dit konstateren, doch men dient er bij te zeggen, dat van een zo jonge beeldhouwkunst als de onze nauwelijks meer te verwachten was. Bovendien hebben de Nederlandse opdrachtgevers de neiging om zich te bemoeien met zaken, die ver buiten hun competentie liggen, getuige de onverkwikkelijke geschiedenissen die zich rond enige naaktfiguren hebben afgespeeld.

En ten slotte: al werd de grote en zware opgave van het oorlogsmonument in Nederland dan niet vervuld, het werk van W. Couzijn, V. P. S. Esser, W. L. Reyers, heeft bij alle onderlinge verschillen een gemeenschappelijk stijl-kenmerk, dat zonder de oorlogservaringen nauwelijks denkbaar zou zijn. De beeldende wil gaat hier zeer klaarblijkelijk uit naar de schamele vorm, onmiddellijke weerslag eigenlijk van de jarenlange konfrontatie van de mens met het naakte bestaan. Hun antwoord op de vraag naar een houding in de tijd zou men aldus kunnen formuleren: naaktheid als het enige kleed; armoede, berooidheid als de enige rijkdom.

Bij hen sluit zich aan de graficus V. H. Elenbaas, die zijn kleurenlito's in 1952 te Venetië bekroond zag met de eerste premie voor grafiek. In de laatste jaren heeft hij verder naam gemaakt met mozaïken en wandschilderingen (o.a. in het provinciehuis te Arnhem en het nieuwe warmtelaboratorium te Delft).

Meer nog dan van de eerstgenoemden kan men van hem zeggen, dat de schamelheid, de berooidheid, zijn enig betrouwbaar bezit is. Dat geldt niet alleen voor zijn vormgeving, die naakt is, ontdaan van elke neiging tot bevalligheid, maar evenzeer voor de beleving tot waaruit die vormgeving voortvloeit. Hij zoekt het wezenlijke, het elementaire, het eerstgegevene. Elementair ook in die zin, dat in zijn visie een archaisch element onmiskenbaar is. Hij ziet de mens weer al in de aanvang der tijden: een ondoorgrondelijk geheim dat zich opricht op de aarde onder een lucht, die vol geheimzinnige tekens is. En voor deze ongetwijfeld mytische conceptie vindt hij dan zijn symbolen: een mensengezicht dat de hemel afspeurt; mensen, te hoop gedreven of alleen; een boot met opvaren-

(Zie verder pag. 18)

★
V. H. ELENBAAS:

„Gekooide
vogel”

(Cliché:
Nieuw Utrechts Dagblad)

★
18 februari 1956

17

Aan het Binnenhof

In de Nederlandse politiek heeft de godsdienst steeds een grote rol gespeeld. Dat heeft mannen in gevangenschap en zelfs op het schavot gebracht. Maar ook was het de strijd om de geestelijke vrijheid die mede de Nederlandse natie heeft gevormd. Sinds kerk en staat gescheiden zijn kon men telkens discussies horen tussen hen, die deze scheiding en haar consequenties als juist aanvaardden, en anderen die haar verwerpen of miskennen. Zulke discussies konden ook in het parlement voorkomen. En zij komen daar nog voor. Het bestaan van het Humanistisch Verbond heeft in die discussies een nieuw element gebracht. Tien jaren georganiseerd humanisme zijn niet ongemerkt aan het parlementaire leven voorbijgegaan.

Het zou de moeite waard zijn, alle brokstukken parlementair debat, waarbij het humanisme betrokken is, te bundelen. Er zou veel herhaling bij zijn. Maar men zou er een grote verscheidenheid van onderwerpen in vinden. Natuurlijk om te beginnen de geestelijke verzorging bij de strijdkrachten, in de werkkampen en in gevangenissen. Maar ook de poging om lichtvaardige echtscheidingen tegen te gaan, de woorden waarmee een minister-president een regeringsverklaring besloot en de woorden, waarmee enige verdragsteksten begonnen. En deze opsomming is nog lang niet volledig.

Op twee manieren kan het humanisme bij een parlementair debat betrokken zijn: direct en dan meestal uitdrukkelijk, of indirect en dan vaak zonder dat het wordt genoemd.

Direkt en uitdrukkelijk kwam het humanisme ter sprake in de talrijke debatten over geestelijke verzorging daar waar de overheid de gang van zaken bepaalt. Deze debatten zouden onmogelijk geweest zijn zonder het bestaan van humanistische organisaties. En zij hebben tot zekere hoogte sukses gehad. Zij hebben bewerkstelligd, dat er voor buitenkerkelijke militairen die daar voor voelen iets aan humanistische geestelijke verzorging kan worden gedaan, en wel in de vorm van vormingsbijeenkomsten waar verlof voor wordt gegeven. Het is nog lang geen geestelijke verzorging op de basis die van ouds bestaat voor de rooms-katolieke en protestant-christelijke geestelijke verzorging. Maar het is meer dan niets.

De diskriminatie tussen godsdienstigen en humanisten blijft bestaan, hetgeen principieel absoluut onaanvaardbaar is. Maar voor we daar overheen zijn, zal in alle kringen moeten worden erkend, dat er inderdaad sprake van diskriminatie is. In de konfessioneel-politieke kring ontkenen men de diskriminatie. Daar redeneert men: geestelijke verzorging kan alleen godsdienstige verzorging zijn; humanisme is geen godsdienst; dus kan humanistische verzorging geen geestelijke verzorging zijn.

Deze redenering is vooral ten aanzien van de gevangenissen toegepast, hetgeen voor de hand ligt omdat in dit verband „geestelijke verzorging” een wettelijke term is. In het parlementaire debat over de geestelijke verzorging in gevangenissen is van regeringszijde op 18 december 1951 een uitdrukking gebruikt, die humanisten en ook vele anderen diep heeft geschokt, een uitdrukking die in alle rauwheid toonde wat er eigenlijk aan de hand was. De toenmalige minister van Justitie, mr. Mulderij, behorende tot de Christelijk Historische Unie, heeft toen – het gebeurde in de Eerste Kamer – gezegd:

„Wanneer nu het Humanistisch Verbond zich met betrekking tot geestelijke verzorging een taak toekent, kan het zich in de eerste plaats richten tot de onkerkelijken, dus tot diegenen, die gebroken hebben met de Kerk of van haar niet willen weten. Ik meen, dat, wanneer het dit doet uit een oogmerk van geestelijke verzorging, als bedoeld is in artikel 39 (van de Beginselenwet-Gevangeniswezen), het dan de mensen „stenen voor brood” geeft en dat daarom hier, naar mijn overtuiging, niet een taak voor het Humanistisch Verbond ligt.”

Stenen voor brood: het gebruik van deze term was een dieptepunt in de uitlatingen van konfessionele zijde over het humanisme; en het werd een hoogtepunt in de belangstelling, hoe dan ook gericht, voor het bestaan van het humanisme tussen godsdienstige geestelijke stromingen. Het Eerste Kamerlid mejuffrouw mr. Tjeenk Willink reageerde onmiddellijk met verontwaardiging. Maar de minister gaf geen blijk te beseffen, hoe grievend zijn uitlating was.

Tenslotte is er dan toch een regeling voor humanistische verzorging van gedetineerden gekomen, weliswaar ook hier niet zonder diskriminatie, maar de regeling is er.

Voor de werkkampen is de regeling nog het beste. Daar is wel parlementaire discussie over geweest, maar het materiële resultaat was, dat daar door humanistische raadslieden zonder veel beperking kan worden gewerkt.

Op indirecte wijze is het humanisme herhaaldelijk ter sprake geweest, telkens wanneer er aandrang van konfessionele zijde kwam om de overheid als zodanig een uitspraak van godsdienstige betekenis te laten doen. Zodra de overheid zich op christelijk standpunt stelt betekent dat uitschakeling van niet-christenen, dus van humanisten. Dezen worden dan tweedetrangs burgers. Dat zou het geval zijn als men bijv. in de Europese konventie voor de rechten van de mens uitdrukkelijk een christelijke grondslag had opgenomen, zoals sommigen hadden gewild.

En erg bont maakte het prof. Romme, die zich ongerust toonde over het feit, dat minister-president Drees een regeringsverklaring niet besloot met een beroep op God. Dr. Drees had gesproken van hoge beginselen en dat was prof. Romme niet voldoende geweest.

Bij de discussies hierover is het woord „humanisme” in den regel niet gevallen, maar toch is het duidelijk, dat het er bij betrokken was. In de parlementaire debatten is uiteraard van niet-konfessionele zijde bepleit, dat voor de overheid de verschillende geestelijke stromingen, het humanisme daarbij begrepen, gelijkwaardig behoorden te zijn. Om dat standpunt in te nemen hoeft men geen humanist te zijn. Rooms-katolieken en protestanten onder de socialisten en liberalen zijn, uit hoofde van hun politieke beginsel voor die gelijkwaardigheid opgekomen. Daarnaast kan gelukkig worden geconstateerd, dat nu en dan onder de konfessionelen een van enige soepelheid getuigend geluid is gehoord. Maar dat neemt niet weg, dat er in de toekomst nog wel menig debat kan worden verwacht over de positie van de overheid tegenover het humanisme. Als daarbij de stijl van „stenen voor brood” nu maar voor goed heeft afgedaan!

MR. A. STEMPELS

Tien jaar beeldende kunst

(Vervolg van pag. 17)

den; voorwereldlijke vogels; een wentelende zon, bondig van vormgeving, kervend van lijn, vrij van patos en niettemin van een tragische geldigheid.

Zijn mensen zijn zonder bagage en zonder beveiliging ingescheept voor een reis die niemand kent, en tegenover de onbekende gevaren hebben ze niets anders te stellen dan de grandeur van hun schamelheid. Het is de tragiek, die te puren is uit de situatie van de mensheid in ons tijdsbestek en deze kunst belijdt het menselijk leven als een aangelegenheid, die juist door haar hachelijkheid en gevaar pas ten volle de moeite waard wordt.

De generatie Couzijn-Esser-Reyers-Elenbaas werd geboren in de jaren die onmiddellijk aan de eerste wereldoorlog voorafgingen. Hun bewustwording voltrok zich in de crisisjaren en de bittere ervaring van de jaren '40-'45 konden verwerkt worden door reeds gevormde persoonlijkheden.

Anders staat het met de groep der „experimentelen”, waarvan Karel Appel en Corneille de voornaamste vertegenwoordigers zijn. Voor hen vielen de beslissende jaren van vorming goeddeels in de oorlogstijd. Angst en verschrikking hebben bij hen niet alleen een heimwee naar de kindertijd en zijn geborgenheid wakker geroepen, op de momenten van werkelijke gegrepenheid heeft er bij hen ook nog – men moet het wel aannemen – een regressie naar de kinderervaringen en de kinderlijke „werklijkeheidszin” plaats. Vandaar hun vormgeving, die in sterke mate aan de kindertekening herinnert.

Nu is het een onomstotelijk feit, dat Appel en Corneille rasechte schilders zijn. Dat wil nog niet zeggen, dat hun uitingen hetzelfde karakter hebben. Corneille is de meest naar binnen gekeerde persoonlijkheid, zijn gevoelswereld is ingekapseld, en zelfverzonken spint hij voort aan fantasieën die zich ergens openen op de buitenwereld.

Appel is veel meer naar buiten levend, een dadenmens, die zijn felle combinaties van primaire kleuren naar buiten slingert met een hartstochtelijkheid en een nadruk, alsof hij ze opwierp als een borstwering tegen de leegte die hem omringt. Ergens is bij beiden het zinvolle verband met de wereld der verschijningen gestoord.

Men kan zo nog schilderen, cryptisch-gekapeld of driest de leegte bezwerend, op zijn dertigste jaar, maar gaat dat ook nog als men 40, 50, 60 is? Moet niet eenmaal de winst van het kinderlijk-onbewuste gevoelsleven geïntegreerd worden in een meer volwassen bewustzijn, dat uit is op de verovering van een wereldbeeld? Daarop is voorlopig nog het wachten.

P. C. J. REYNE

MENS EN WERELD

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredakteur: dr. H. Bonger. Redaktiesekretaris: J. van Straten, Goethelaan 73, Utrecht. Telefoon: 21563. Administratie en advertenties: Bleyenburgerstraat 1, Utrecht. Tel.: 10163. Postgiro 304.960, t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht. Advertentietarieven op aanvraag. Kleine advertenties: f 1,— per regel. Abonnementsprijs: voor leden van het Humanistisch Verbond f 3,50 p. jaar, voor niet-leden f 6,—. Buitenland f 6,50. Losse nummers: f 0,20.

Socialisme en humanisme

Het is niet zo eenvoudig om in kort bestek iets zinvol te zeggen over de relatie tussen socialisme en humanisme als het op het eerste gezicht lijkt. Er zijn twee extreme standpunten mogelijk, die elkaars tegenpolen zijn en tezamen genomen het probleem opheffen, maar waartussenin ergens een houvast moet worden gezocht. Men kan zeggen, dat socialisme en humanisme niets met elkaar te maken hebben en men kan dat zelfs zeggen, uitgaande van beide termen. Men kan ook betogen, dat socialisme en humanisme identiek zijn en dan is de relatie wel heel sterk ver-één-voudigd. Het hangt er natuurlijk maar van af, wat men onder beide begrippen verstaat.

Wanneer socialisme volmaakte en totale organisatie der samenleving is, is de enkele mens het kind van de rekening. „Gij zijt niets, Uw volk is alles”. Maar ook de naar menselijke volmaaktheid strevende humanist kan zich zo ver boven alle aardse verbondenheden verheven wenen, dat hij vandaaruit alle socialisme veroordeelt of denatureert. *Oscar Wilde* probeerde indertijd, in „The Soul of Man under Socialism” zijn esthetisch individualisme met, wat hij onder socialisme meende te verstaan, te verenigen. Wilde's essay, in Pinguin-editie herdrukt, is om allerlei aforismen nog zeer de moeite waard. Voor hem zou de afschaffing van alle partikuliere eigendom de komst van het ware, schone en gezonde individualisme betekenen. Maar wanneer hij in de aanhef het grootste voordeel van het socialisme noemt, dat het ons van de „vuile noodzaak” zou verlossen „voor anderen te leven”, of ons leven met een „ongezond en overdreven altruïsme te bederven”, merken we onraad. Hier wordt een der wezensbestanddelen van elk socialisme miskend: het besef der verantwoordelijkheid voor de medemens; korter: de menselijke solidariteit.

Zij, die kortweg socialisme en humanisme vereenzelvigen, kunnen zich erop beroepen, dat het socialisme, minstens vanaf Thomas Morus, nauw met het humanisme verbonden was. Ook het Marxisme was, vooral bij Marx zelf, een „reëel humanisme”, niet het minst om zijn relatie met de emancipatie der arbeidersklasse. In zijn reformistische en in zijn revolutionaire uitwerking beide bracht het „proletarisch socialisme” meer menselijke waardigheid, met name door de mensen, die het vormde. Maar het riep

ook spanningen op tussen het streven naar maatschappelijke omvorming en de zorg om de menselijkheid. Het socialisme ontaardt, wanneer het in zijn hartstocht tot realisering de mens gebruikt als „mest op de velden van de toekomst” en de enkeling in de proletarische massa laat verloren gaan. Het socialisme verschrompelt en schrompelt ineen, als het wordt gereduceerd tot een sociale techniek en ter wille van een sociaal, nationaal of regionaal beperkte welvaartsverhoging het uitzicht op de mensheid als geheel verliest.

Men kan dus niet eenvoudig zeggen,

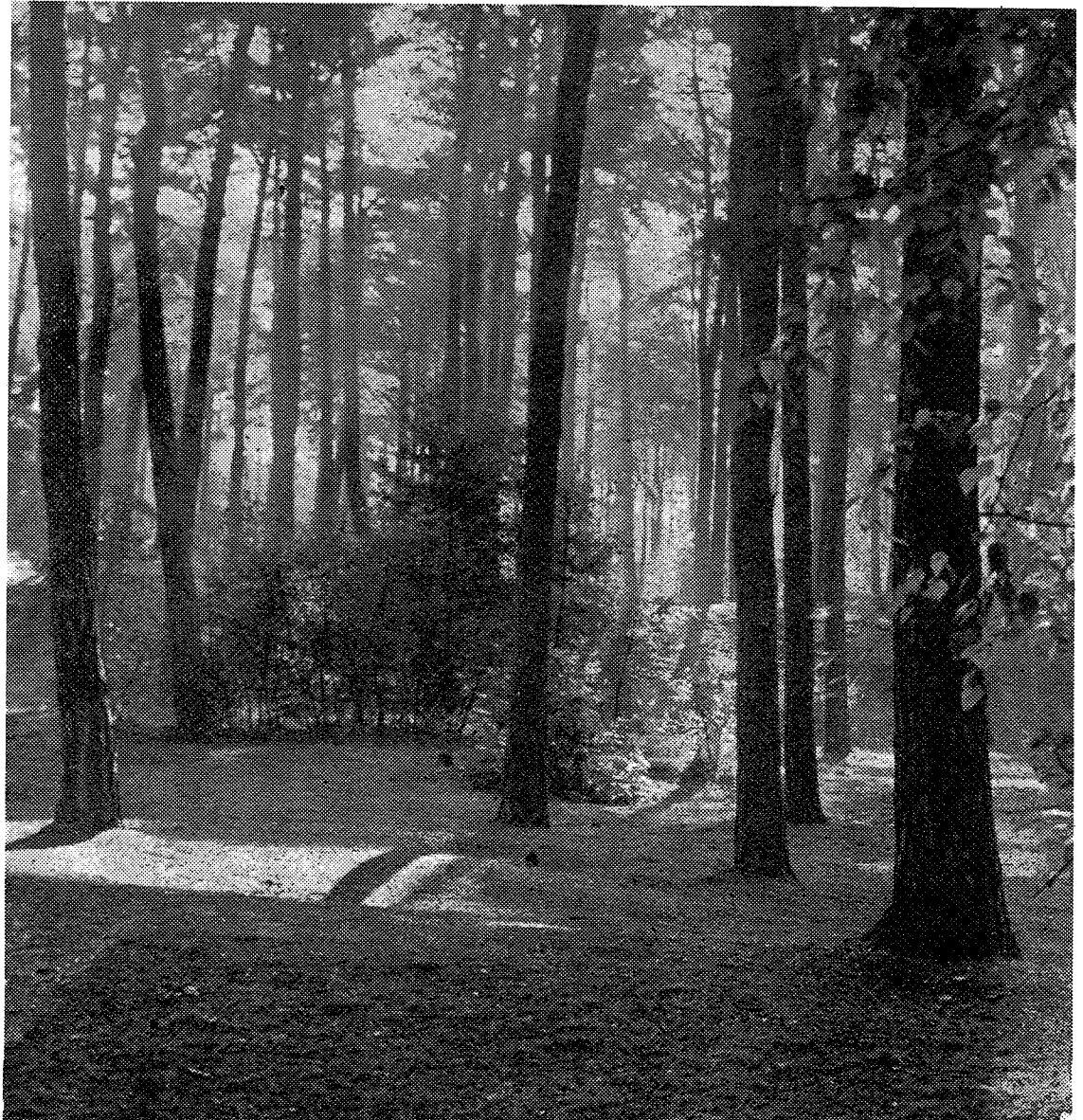
Spel van zon, donkere dennestammen en bladeren. Zo zijn de bossen in de omgeving van het humanistische conferentie- en vakantie-oord „De Ark” in Nunspeet. De foto's op pagina 7 en op deze bladzijde zijn van WIM DIMMEN-DAAL.

dat socialisme en humanisme van nature op elkaar zijn aangelegd. Daarmee zou men trouwens de betrokkenheid van beide op andere geestesstromingen en levens-overtuigingen als met name het Christendom miskennen. Maar wel mag men zeggen, dat beide meer dan ooit op elkaar zijn aangewezen.

In een wereld, waarin de kleine man staat in de schaduw van anonieme grootmachten, waarin een klassenstrijd der continenten de proletarische klassenstrijd vervangt, waarin de technische ontwikkeling onoverzienbare mogelijkheden ten goede en ten kwade opent, waarin „alles elk ogenblik kan gebeuren”, vallen alle oude zekerheden weg. Zowel die van een optimistische, op menselijke vervolmaking gericht humanisme, als die van een, planmatig aan de toekomst bouwend socialisme. Beide vinden in bewegingheid om en solidariteit met de medemens hun zuiverste richtsnoer, evenals trouwens het Christendom. Maar terwijl dit laatste een „uiterste instantie” bezit, die het hier en nu te boven gaat, zijn socialisme en humanisme in hun moderne gestalte beide aangewezen op diezelfde mens en zijn mogelijkheden in deze wereld.

Het gaat om zijn heden en toekomst, het is een solidariteit op leven en dood. Daarin vinden socialisme en humanisme wellicht beide hun diepste inspiratie.

B. W. SCHAPER

DE CENTRALE

Verzeker U bij „De Centrale”, die haar winst besteedt voor *sociale en culturele* doeleinden. Deze bijzondere winstuitkering – in de statuten vastgelegd – bedroeg over de laatste vijf jaar ruim 600.000 gulden

Vraag het drukwerkje „Kracht tot nieuwe daden” aan, dat U hierover nader inlicht

Laat U raden door de Centrale-agent voor **alle** verzekeringen

De Centrale Arbeiders-Verzekeringsbank

voor levensverzekeringen, studieverzekeringen, pensioenen, enz.

De Centrale Algemene Verzekeringsmaatschappij

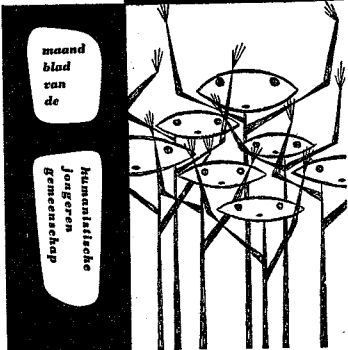
voor brand- en andere schadeverzekeringen

Hoofdkantoor: 's-Gravenhage, Rijnstraat 28

Bijkantoren: Amsterdam, Weesperzijde 33a
Arnhem, Eusebiusbuitensingel 2a
Groningen, Oude Boteringestraat 21
Rotterdam, Westersingel 28b

Rel. humaniste, 30 jaar, zoekt
ontw. levenspartner,
niet ouder dan 40 jaar.
Brieven onder nr. febr. 6, bur. v. d. blad

LIBERTYN

wat leeft er onder de jongeren?

maandblad h.j.g.

redactie secr.: n. tuindorplaan 64
overveen

administratie: noorderweg 178
hilversum

abonnement f 2.— per jaar

postgiro 584802 t.n.v. penning-
meester h.j.g. te rotterdam

Zojuist is verschenen:
IPHIGENEIA IN ARGOS
het bekende blijspel in vier bedrijven van
Prof. Dr. LIBBE VAN DER WAL
PRIJS f 3,50

Bestellingen te zenden aan:
Centraal Bureau Humanistisch Verbond
Bleyenburgerstraat 1, Utrecht
Telefoon 10163 – Postgiro 304960

Dame, 56 jr., gep. N.S., met dochter van
14 jr., eigen woning, wenst
kennismaking
met heer, zelfde leeftijd, geheel-
onthouder.

Brieven onder nr. febr. 7, bur. v. d. blad

Beschaafde jonge vrouw, 32 jr., alg. ontw.,
zoekt een
levenspartner,
kinderen geen bezwaar.
Brieven onder nr. febr. 8 bur. v. d. blad

VREDESACTIE

Radicaal Pacifistisch Maandblad
onder redactie van Dr W. J. Jong en
H. Kuysten. Administratie-adres:
Chr. Bennekerslaan 22 D, Rotterdam (O.)
Abonnementsprijs f 3,— per jaar

*Indien U zich in de rijen der humanisten
heeft geschaard en bovendien lid is
van de P. v. d. A.*

**sluit U dan aan bij de
HUMANISTISCHE
WERKGEMEENSCHAP
in de Partij van de Arbeid!**

Vraagt U eens een proefnummer
van ons maandblad „Vernieuwing”

Het secretariaat der H.W.G.,
Nieuwe Rijn 33a, Leiden,
verstrekt U gaarne inlichtingen

Testamentaire Beschikking

★

Degenen die het Humanistisch Verbond
willen gedenken bij testamentaire
beschikking, verzoeken wij daartoe
de volgende vorm te kiezen:

*‘Ik vermaak aan het Humanistisch Ver-
bond te Utrecht de som van
uit te keren binnen maanden na
mijn overlijden, vrij van alle kosten en
rechten’.*

Humanistische geestelijke verzorging van gedetineerden

Het moderne humanisme onderscheidt zich van gelijknamige en in vele opzichten ook overeenkomstige stromingen in vroeger eeuwen, doordat het niet alleen wil zijn een stelsel van opvattingen omtrent opvoeding, staat of wetenschap, zelfs niet expliciet een „alles omvattende beschouwingswijze van leven en wereld”, maar omdat het daarnaast en zeker niet in de laatste plaats zich presenteert als een bezielend beginsel, op basis waarvan de mens in staat is zich terecht te vinden in het gekompliceerde leven, antwoord te geven op de vele en soms intens

moeilijke vragen, die hem, bij zijn poging tot plaatsbepaling, telkenmale door het leven worden gesteld. Vragen, die opduiken opgeacht de maatschappelijke positie en verstandelijke ontwikkeling, die rijzen bij confrontatie met ziekte en dood of dreigende maatschappelijke mislukking, maar die zich eveneens aan ons opdringen in onze, op zichzelf nog volkomen acceptabele relatie tot onze kinderen, echtgenoot, ons werk, enz. Een bezielend beginsel, dat zijn rechtvaardiging vindt in een eigen mensvisie, die op wezenlijke punten verschilt van de

mensopvatting in menig andere levensovertuiging.

Kenmerk van de humanistische mensopvatting is, dat de volwassen mens in het leven staat in zelfstandigheid. Niet in absolute zin gebonden aan zijn instinkten; in maatschappelijke omstandigheden, bepaald ook door traditie en historie, kan de mens zich nimmer verlaten op een door wie of wat dan ook tevoren bepaald handelingsschema, maar wordt hij telkenmale geplaatst voor de noodzaak zelf zijn houding te bepalen, zelfstandig een keuze te doen uit een verscheidenheid van mogelijkheden. Al kent ook de mens de roep der instinkten, hij kan, anders dan het dier, daartegen „ja”, maar ook „nee” zeggen. Maatschappelijke omstandigheden kunnen een grote invloed op de mens uitoefenen, maar altijd blijft hij daartegenover staan in een persoonlijke verantwoordelijkheid.

Het fascinerende, het uitzonderlijke in de mens is juist, dat hij staat voor de noodzaak om zelf zijn koers te bepalen, wetende, dat allerlei tegenkrachten proberen hem daarvan af te houden. Het kan, zedelijk gesproken, goed gaan met de mens, maar ook verkeerd, want waar zelfstandige beslissingen moeten worden genomen zijn ook foutieve beslissingen mogelijk. Dit geldt niet alleen voor de los-werkman en voor hem, die ternauwernood de lagere school is doorgelopen, maar ook voor de maatschappelijk hooggeplaatste en de academisch gevormde. Voor een optimistische mensopvatting is in de humanistische beschouwingswijze geen plaats.

Maar evenmin voor een louter pessimistische. De mens staat n.l. niet slechts voor de noodzaak om zelf zijn koers te bepalen, hij is daartoe, krachtens zijn mens-zijn, ook in staat. In hem werkt n.l. het geweten, een geestelijke functie waardoor hij besef heeft van goed en kwaad en die hem oproept tot het nemen van zedelijk verantwoorde beslissingen. Tijdelijk kan men zijn geweten in slaap sussen, het kan door allerlei factoren onvoldoende tot ontwikkeling zijn gekomen, maar altijd blijft het mogelijk in de mens de krachten vrij te maken, die hem in staat stellen tot gewetensbeslissingen te komen. Geen mens kan zozeer in het slop zijn geraakt of ook voor hem blijft het leven mogelijkheden voor het mens-zijn bieden.

Ziedaar, zeer in het kort, de „boodschap” waarmee de geestelijk raadsman zich wendt tot de gedetineerde, die prijs stelt op contact met een vertegenwoordiger van het moderne humanisme.

Ook in de gedetineerde herkent de humanist de mede-mens, qua mogelijkheden en beperktheden in principe aan hem gelijk. Daardoor voelt de humanist zich verbonden met en verantwoordelijk voor de gedetineerde, die hij dan ook niet benadert vanuit de hoogte van eigen goedheid of uitverkorenheid, maar in een gevoel van solidariteit met hem, die als ieder ander mens drager is van menselijkheid, hem volledig acceptierend als mens; niet, gelijk reeds zo vaak is gezegd, om, maar met zijn tekorten.

De geestelijke verzorging van de daarvoor in aanmerking komende gedetineerden is het jongste lid van de familie praktisch-humanisme. Het bevindt zich nog in het stadium van opbouw, doch nu reeds kan worden gezegd, dat het blijkt in een behoefte te voorzien. In 33 van de 43 inrichtingen van het ministerie van Justitie staan thans geestelijke raadslieden ter beschikking van de gedetineerden. In enkele maanden tijds kregen in 1955 negentien aan het werk zijnde geestelijke raadslieden contact met een honderdtal gedetineerden.

Op respekt afdwingende wijze heeft een groep leden van het Humanistisch Verbond onder moeilijke omstandigheden getracht mede-mensen in hun vaak onvoorstelbaar grote moeilijkheden terzijde te staan. Zij verdienen daarvoor de belangstelling van het gehele Verbond.

P. A. POLS

Zomerprogramma 1956

De familiecampen zullen ook dit jaar weer in De Ark worden ondergebracht; om der wille van de afwisseling zijn er talrijke pogingen gedaan, eens een ander oord te vinden in een andere streek, maar tevergeefs. Velen zullen echter graag (weer) naar De Ark gaan, want de omgeving biedt, ook voor de „stamgasten”, zeker nog vele ongekende mogelijkheden!

Zolang wij nog over voldoende kamers beschikken, krijgt ieder gezin van drie tot zes personen een eigen kamer. De maaltijden worden gemeenschappelijk gebruikt en men kan deelnemen aan allerlei tochten, terwijl de kinderen, gesplitst in twee leeftijdsgroepen, er op uittrekken onder goede leiding. Na de afwas en na de „kinderbedtijd” is er de meeste avonden iets te doen: een lezing, voordracht, een bont programma, enz.

In het tweede kamp is een zangleidster aanwezig, die met de liefhebbers elke dag een poosje liederen instudeert.

De kampen gaan in op zaterdagmiddag omstreeks vier uur en eindigen de volgende zaterdag om plm. 10 uur.

Het eerste kamp valt in de week van 21-28 juli en wordt geleid door de heer en mevrouw B. Bijleveld; het tweede wordt gehouden van 28 juli tot 4 augustus o.l.v. F. Bohlander en echtgenote, zangleiding mej. D. Sweijd; het derde, van 4-11 augustus, staat onder leiding van de heer en mevrouw Duk.

In de eerste twee kampen heeft het echtpaar Polderman de kinderleiding, voor het derde kamp zoeken wij nog leiders.

De prijzen per week bedragen:
voor deelnemers ouder dan 14 jaar: f 46,-
voor deelnemers van 7 t/m 14 jaar: f 36,-
voor deelnemers van 1 t/m 6 jaar: f 26,-
voor baby's wordt niets berekend.

Opgaven, met vermelding van naam, adres, aantal deelnemers, voornamen, geslacht en leeftijden – op de dag van aankomst! – van de kinderen, dienen te worden ingezonden aan De Ark, Nunspeet. Na ontvangst van de bevestiging dient f 10,- p.p. overgemaakt te worden op de girorekening van het Humanistisch Verbond te Utrecht, no. 304960.

Het kinderkamp wordt dit jaar op het terrein van De Leemkule te Hattum gehouden in de week van 21-28 juli. Met De Leemkule hadden we vroeger al prettige ervaringen: in 1956 wordt voor ons gereserveerd een gebouw met een eetzaal, keukentje en een slaapzaal en voorts – voor de jongens of de meisjes – een aantal royale tenten, die voorzien zijn van houten vloeren en bedden.

Kinderen van 7 t/m 13 jaar – leeftijd op 21 juli – zullen onder leiding van oom Gerrit, tante Door en dochters Hillmann en prima verzorgd door de keukenstaf van De Leemkule, in Hattum een heerlijke week hebben.

De prijs bedraagt f 36,-, waarvan f 4,- verplicht zakgeld. Van dit bedrag dient f 10,- na de ontvangst van de bevestiging op de girorekening van het Humanistisch Verbond te Utrecht, no. 304960, gestort te worden en f 26,- vóór 1 juli a.s.

De reis zal zoveel mogelijk worden georganiseerd. Mededelingen hierover en over talrijke andere zaken volgen t.z.t. per circulaire.

Aanmeldingen, met opgave van naam, adres, geslacht en leeftijd (op 21 juli) aan De Ark, Nunspeet.

De HJB organiseert twee tentenkampen op Terschelling, n.l. van 14-21 juli onder leiding van ir. W. Geerts en van 21-28 juli, leider H. de Gans. De prijs bedraagt plm. f 25,-. Nadere gegevens volgen t.z.t.

Ook over de plannen van de SVHG en HJG worden nog gegevens gepubliceerd.

ARK-PROGRAMMA 1956

Het paaskamp gaat in op zaterdagmiddag 31 maart en eindigt op 2 april na het avondeten. De heer en mevrouw Bosman hebben de leiding. De prijs bedraagt f 15,-, voor kinderen onder 11 jaar f 12,-; bij verblijf tot 3 april na het ontbijt resp. f 2,- en f 1,50 méér.

Het pinksterkamp begint op 19 mei en eindigt op 21 mei des avonds. Prijzen: als voor het paaskamp.

De huisvrouwenbijeenkomst begint op 14 mei 's middags en duurt tot 18 mei. Mevrouw Treurniet-Wiersma leidt de bijeenkomst; de prijs bedraagt f 20,-. Bij voldoende belangstelling wordt begin juni nog een tweede bijeenkomst gehouden.

De bejaardenbijeenkomsten worden weer in september georganiseerd: nadere gegevens volgen t.z.t.

De administratie van De Ark, Belvédèrelaan 14, Nunspeet, zal u graag nadere inlichtingen verschaffen over de mogelijkheden m.b.t. individueel verblijf, conferenties, studieweken, schoolreisjes, enz.

Kom eens naar uw eigen huis!

AURORA VERKOOPT ZEKERHEID

Studie- en Uitzetverzekeringen - Pensioenverzekeringen - Spaarcertificaten

en alle andere Kapitaal- en Volksverzekeringen,
desgewenst met de AURORA-MUZIEKSPAARWEKKER

Vraagt vrijblijvend inlichtingen

N.V. Levensverzekering-Maatschappij

AURORA (opgericht 1887)

HERENGRACHT 62 - TEL. 42878-47006 - AMSTERDAM

DE NIEUWE STEM

Onafhankelijk maandblad, los van enige groep of partij, met een eigen richting, die men kan omschrijven als een vooruitstrevend, sociaal gericht humanisme.

Redactie: N. A. Donkersloot, O. Noordenbos, J. B. Charles, J. Romein, J. Suys,
Vic. van Vriesland, W. F. Wertheim, M. Gijsen, K. Jonckheere, J. Kuypers

64 blz. per aflevering • Abonnementsprijs per jaar f 18.-
Losse nummers f 2.- • Proefnummers tegen halve prijs, dus à f 1.-

WERELD-BIBLIOTHEEK N.V. - Amsterdam-Antwerpen
Levering ook via de Boekhandel

De kerkelijken zorgen voor hun wezen door
het instandhouden van weeshuizen etc.

Buiten-kerkelijken zorgen voor hun wezen
door zich aan te sluiten bij de

WEEZENKAS

Vereniging op de grondslag van het
beginsel „Opvoeding zonder
geloofsdogma”

Inlichtingen omtrent het lidmaatschap
bij de Secretaris W. DE HAAS,
Adm. de Ruyterweg 234, Amsterdam-W.

Gevraagd

op het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond

enige Meisjes

van 18 tot 20 jaar met u.l.o. of m.u.l.o.-
diploma en enige kantoorervaring,
voor het verrichten van
administratieve werkzaamheden.

Uitsluitend met de hand geschreven, schriftelijke sollicitaties aan het
Centraal Bureau, Bleyenburgstraat 1, Utrecht

ERASMUS

*spel van het humanisme
door
Garnt Stuiveling*

In zijn toneelstuk *Erasmus* heeft
Garnt Stuiveling de innerlijke
ontwikkeling van deze grote
Nederlander in vijf taferelen
uitgebeeld. In dit dichtelijke spel
herkent de lezer de spanningen
en conflicten die kenmerkend zijn
voor onze eigen tijd.

Temidden van Stuivelings literaire
werk heeft zijn Erasmus-spel
de betekenis van een groot
pleidooi voor het behoud der
humanistische waarden, waaraan
Europa, en speciaal Nederland,
de rijkdom en veelzijdigheid van
zijn cultuur te danken heeft.

*tweede druk gebonden f 7,90
bij de boekhandel verkrijgbaar*

QUERIDO/AMSTERDAM

CREMATIE

Het lidmaatschap der Vereniging voor Facultatieve Lijkverbranding geeft recht op
toepassing van lage crematie-tarieven. Gezinscontributie minimaal f 3.— per jaar

De Vereniging bemiddelt voor gezinsverzekering op speciale voorwaarden

Alle gewenste inlichtingen:

Hoofdkantoor Riouwstr. 186, Tel. 554797, 's-Gravenhage

SAMENWERKING BRENGT VOORDEEL!

DRIEHONDERDDUIZEND gezinnen hebben zich aaneengesloten in de 300 plaatselijke verbruikskoöperaties die ons land telt. Driehonderdduizend gezinnen werken zo met elkaar samen om beter en voordeliger te kunnen voorzien in wat zij dagelijks nodig hebben.

★

Op hun beurt hebben de plaatselijke coöperaties zich verenigd in een sterke landelijke organisatie. Door gezamenlijk optreden kunnen zij voordelen behalen die zij anders zouden moeten missen.

★

Zo is een machtig bolwerk van samenwerkende bedrijven opgebouwd; grote levensmiddelenfabrieken, 250 bakkerijen, meer dan 1200 winkels. Alles eigendom van de coöperaties. Dat wil zeggen: van de samenwerkende gezinnen. Voor hen werken deze bedrijven en zij alleen plukken daar de vruchten van.

**BETERE KWALITEIT
LAGERE PRIJZEN
AANDEEL IN HET OVERSCHOT**

dat is

Coöperatie

Niet om het gewin - maar voor het gezin

*Als wij aan ons Nêerland denken
Voelen wij direct een band
Roemen wij ons grote voorrecht:
Onze vrijheid, ons vrij land.*

*Als wij aan de A.V.R.O. denken
Voelen w'ook saamhorigheid,
Roemen w'ook ons grote voorrecht:
Onze onafhankelijkheid.*

★

Stuur onderstaande bon naar
A.V.R.O., Keizersgracht 107, Amsterdam
en U ontvangt omgaand

DE RADIOBODE

Noteer mij voor een halfjaar als lid-abonnee van de A.V.R.O.

* Ik wens de contributie te voldoen met

f 5.— per halfjaar* / f 2.50 per kwartaal* / f 0.21 per week*

Naam _____

Adres _____

Woonplaats _____

Datum van ingang _____ 195__

Handtekening,

* Doorhalen wat niet verlangd wordt.

Ook U hoort bij de V.A.R.A.!

**Voor Uw belangen staat de V.A.R.A. pal!
Neem daarom nú De Radiogids!**

Anders! - Beter! - Completer!

De V.A.R.A. strijdt voor 'n vrije wereld.
Voor 'n rechtvaardiger samenleving.

Radiovreugde en gezelligheid!

De Radiogids is juist nu voor Uw gezin onmisbaar!

U stemt toch ook af op Huize Doorsnee? Weet U dan precies wanneer Mimoza, Max van Praag, The Ramblers, Johan Jong „in-de-lucht” zijn? Vaart U mee met de Showboat of vaart U zonder Radiogids? Dan mist U de boot! Doe Uzelf niet keer op keer tekort! Neem De Radiogids, die Anders, Beter en Completer is. Het ABC voor veel meer radiovreugde! Kijk, dit krijgt U in huis voor 21 ct. per week:

- minstens 48 interessante pagina's mét en óver programma's van binnen- en buitenland
- de overzichtelijkste programma-indeling: beide „Hilversummen” naast elkaar op één overzichtelijke pagina: ochtend-, middag- en avondprogramma's op vaste plaats
- álle programma's van álle omroepverenigingen rijk geïllustreerd met mooie foto's, frisse tekeningen
- boeiende verhalen, nieuwtjes en interviews vol studiogeheimen uit de fascinerende radiostad Hilversum
- interessante programma-toelichtingen
- een leuke kinderstrip
- de televisieprogramma's
- enz. enz. enz.

Ondervind het zelf! Vul de bon in!

Komaan! Vul de bon nu meteen in! Dan krijgt U **GRATIS** een week De Radiogids thuis! Maak zelf mee hoeveel plezier U van Uw radio kunt hebben! U wilt immers graag voor 21 cent elke week zo'n dik „boekwerk” vol foto's en verhalen krijgen? Ja, als U eenmaal lid-abonnee bent, zult U er reikhalzend naar uitzien. Elk weekend weer. Wees daarom verstandig. Vul nu de bon in en word lid! Hier-is-ie! Uw bon.

De V.A.R.A. is de enige omroep in ons land die de humanisten in de gelegenheid stelt zich regelmatig in de ether te laten horen. Steunt U dus ook de V.A.R.A.! En U, en U, en ... U! Sluit U aan bij de V.A.R.A.! U kunt het nú doen!

**Hier is Uw bon!
Vul 'm in voor lees- en
veel meer radiovreugde!
GRATIS De Radiogids
voor volgende week.**

Nu gratis De Radiogids voor U

BON

Zend mij GRATIS een nieuwe Radiogids en schrijf mij in als lid-abonnee van de V.A.R.A. Als het GRATIS NUMMER mij niet bevalt, vervalt deze opgaaf. Ik behoeft dan toch mijn exemplaar van de nieuwe Radiogids niet te betalen.

Naam _____

Straat en No. _____

Plaats _____

Ik betaal* per week (21 cent),
per kwartaal (f 2,65)

Doe de bon in een enveloppe. Men mag de bon ook overschrijven op een briefkaart en adresseren:

**V.A.R.A., Postbus 175,
Hilversum**

* Doorhalen wat U niet wenst.